

Friedrych Nietzsche

Anapus gėrio ir blogio

Tarkime, jog tiesa yra moteris, – kaip? Argi nepagrįstai įtarinėjama, kad visi dogmatiški filosofai menkai suprato moteris? Kad tas perdėm rimtas ir įkyriai landus artėjimo prie tiesos būdas buvo netikusi ir nederama priemonė moters širdžiai pavergti? Žinoma, jos niekas ir neužkariavo – kiekviena dogmatikos forma stovi šiandien tiesos akivaizdoje susikrimitusi ir nusiminusi. Jeigu ji apskritai dar stovi! Kai kurie pašaipūnai teigia, kad ji seniai guli paslika ant žemės ir net mirtimi vaduojasi. Rimčiau kalbant, pagrįstai galima tikėtis, kad visas dogmatizavimas filosofijoje, atrodantis toks giliamintis ir iškilmingas, iš tikrųjų buvo tik naivus vaikiškumas ir pradžiamokslis ir kad jau turbūt greit ateis laikas, kai bus aiškiai suvokta, kiek nedaug tereikia norint padėti didingo ir besąlygiško filosofijos statinio (dogmatikai iki šiol rentė tik tokius) kertinį akmenį, – užtenka kokio nors prieštvaninio liaudiško prietaro (pavyzdžiui, sielos prietaro, dar ir dabar siautėjančio filosofijoje prietaringų „subjekto“ ir „Aš“ sąvokų pavidalu), galbūt kokio nors žodžių žaismo, gramatikos vilionių arba drąsaus labai ribotų, labai asmeniškų, labai žmogiškų, perdėm žmogiškų faktų apibendrinimo. Matyt, dogmatikų filosofija buvo tik tūkstantmečių senumo pažadas, panašus į tą, koku anksčiau buvo astrologija, kuriai iki šiol išėikvota darbo, pinigų, išvalgaus proto ir kantrybės turbūt daugiau nei kokiam nors rimtam mokslui, – jai ir jos „nežemiškoms“ pretenzijoms Azijoje ir Egipte turime būti dėkingi už didįjį architektūros stilių. Atrodo, kad visi didieji dalykai, prieš tapdami žmogaus savastim kaip amžini imperatyvai, iš pradžių turi paklajoti po žemę milžiniškų, siaubą keliančių grimasų pavidalu, tokia grimasa buvo dogmatinė filosofija, pavyzdžiui Vedanta Azijoje ir platonizmas Europoje. Nebūkim jai nedėkingi, nors, žinoma, turime pripažinti, jog iki šiol blogiausia, ilgiausiai trunkanti ir pavojingiausia iš visų klaidų yra dogmatikų klaida – būtent Platono išrasta grynoji dvasia ir gėris pats savaime. Bet dabar, kai ji įveikta, kai Europa išsivaduoja nuo šio slogučio ir bent jau gali ramiau miegoti, mes, kurių už duotis yra budėti, jaučiamės esą palikuonys tos jėgos, kurią išugdė kova su šia klaida. Kalbėti apie dvasią ir gėrį, kaip kalbėjo Platonas, – be abejo, reiškia tiesą apverstį aukštyn kojomis ir paneigti pagrindinę visokio gyvenimo sąlygą – perspektyvą; galima net paklausti, kaip paklaustų gydytojas: „Kur tokią ligą pasigavo gražiausia senovės atžala, Platonas? Ar tik nebus kaltas piktasis Sokratas? Argi Sokratas nebuvo jaunuolių tvirkintojas? Ir ar nenusipelnė jis savo cikutos taurės?“ – Bet kova su Platonu, arba, aiškiau šnekant, kad būtų suprantama ir „liaudžiai“, kova su krikščioniška bažnytine tūkstantmečių priespauda – nes krikščionybė yra ne kas kita, kaip platonizmas „liaudžiai“, – sukūrė Europoje tokią nuostabią dvasios įtampą, kokios žemėje dar nėra buvę: lankas taip įtemptas, jog dabar iš jo galima šauti į tolimiausią taikinį. Tiesa, europietis šią įtampą suvokia kaip varginantį būvį; ir jau du kartus puikiu stiliumi buvo bandyta atpalaiduoti lanką: pirmą kartą tai mėgino padaryti jėzuitai, antrą – demokratai švietėjai; pasitelkę spaudos laisvę ir laikraščių skaitymą, pastarieji iš tikrųjų gali pasiekti, kad dvasia nebevargintų pati savęs! (Vokiečiai išrado paraką – šlovė jiems! Bet jie jau atsilygino už tai – jie išrado spaudą.) Tačiau mes, nebūdami nei jėzuitai, nei demokratai, nei netgi tikri vokiečiai, mes, gerieji europiečiai laisvi, labai laisvi protai, – mes jaučiame dar ir visą, dvasios vargą, ir visą jos lanko įtampą! O galbūt strėlę, uždavinį, kas žino? tikslą...

*Sils Maria, Oberengadinas
1885 m. birželis*

Pirmas skyrius

APIE FILOSOFŲ PRIETARUS

1

Tiesos valia – ji dar ne kartą suvilios mus rizikingiems žingsniams, ta išgirtoji tiesos meilė, apie kurią iki šiol su didžia pagarba šnekejo visi filosofai, – kokių tik klausimų nepateikė mums ši tiesos valia! Kokių keistų, prastų, įtartinų klausimų! Ši istorija ganėtinai sena, ir vis dėlto atrodo, jog ji ką tik prasidėjo. Tad kas čia nuostabaus, jei pagaliau pasirodysime nepatiklūs, prarasime kantrybę ir nusisuksime? Kad mes patys pasimokysime iš šio sfinkso kelti klausimus? Kas gi toks iš tikrųjų kelia mums klausimus? Ir kas gi toks mumyse iš tikrųjų veržiasi „į tiesą“? – Taip, mes tikrai ilgai sprendėme klausimą, kokios yra šios valios priešastys, ir galiausiai visiškai sustojome prie dar nuodugnesnio klausimo. Mes iškėlėme šios valios vertės klausimą. Tarkime, kad mes geidžiame tiesos, – bet ar ne mieliau būtų trokšti netiesos, netikrumo, netgi nežinojimo? Tiesos vertės problema priėjo prie mūsų, – ar mes patys priėjome prie šios problemos? Kas iš mūsų Edipas? Kas sfinksas? Štai kur pasimatymas – klausimų ir klaustukų! – Ir atsitik tu man taip: galų gale pradėsime galvoti, kad ši problema dar niekad nebuvo iškelta, tarsi mes ją pirmieji išvydome, pirmieji atkreipėme į ją dėmesį, pirmieji ryžomės? Nes čia nemaža rizikos ir galbūt už šią riziką nėra pasaulyje didesnės.

2

„Kaip galėtų kažkas atsirasti iš savo priešybės? Pavyzdžiui, tiesa iš suklydimo? Arba tiesos valia iš apgaulės valios? Arba pasiaukojimas iš savanaudiškumo? Arba saulėta išminčiaus žiūra iš godumo? Ne, tai neįmanoma, o kas apie tai svajoja, yra kvailys arba dar blogiau.

Patys vertingiausi dalykai turi turėti kitą, savo kilmę. Jų neįmanoma kildinti iš šio niekingo, nepastovaus, pilno pagundų ir apgaulės pasaulio, iš šios iliuzijų bei geidulių maišaties. Priešingai, jų šaltinis – būties gelmė, amžinybė, neregimas Dievas, „daiktas pats savaime“: čia, o ne kur kitur slypi jų pagrindas!“ – Toks samprotavimo būdas – tipiškas prietaras: iš jo galima atpažinti visų laikų metafizikus. Toks vertinimas yra visų jų loginių procedūrų prielaida; remdamiesi šiuo „tikėjimu“, jie bando pasiekti „žinojimą“, kurį galop iškilmingai paskelbia „tiesa“. Metafizikų tikėjimo pagrindų pagrindas – tikėjimas vertybių priešprieša. Netgi atsargiausiems iš jų, netgi prisiekusiems „*de omnibus dubitandum*“ (lot. Viskuo abejoti) neatėjo į galvą, kad jau čia, prie slenksčio, pats laikas pradėti abejoti. Juk iš tikrųjų galima abejoti, pirma, tuo, ar išvis egzistuoja priešybės, ir antra, tuo, ar tie liaudiški vertinimai ir vertybių priešpriešos, paženklintos metafizikų antspaudu, nėra vien paviršutiniški vertinimai, laikinos perspektyvos, kurios atsiveria žvelgiant tam tikru rakursu, iš apačios į viršų, kad tai, dailininkų žodžiais tariant, yra varlės perspektyva. Kad ir kaip didžiai vertintume tiesą, teisingumą, altruizmą, kažin ar nederėtų gyvenime kur kas labiau vertinti iliuziją, apgaulės, savanaudiškumo ir godumo valią. Galbūt gerų ir garbinamų dalykų vertė paaiškinama kaip tik jų dviprasmiška giminyste, ryšiu su blogais, tariamai priešingais dalykais, netgi esminiu panašumu į juos. Galbūt! – Bet kam rūpi tokie pavojingi „galbūt“! Reikia palaukti, kol ateis nauja filosofų padermė – turinčių kitokį skonį ir kitokius polinkius, negu turėjo ankstesni filosofai, – pavojingo

„galbūt“ visomis jo prasmėmis filosofų padermė. – Ir kalbant visiškai rimtai: aš matau – tokie nauji filosofai ateina.

3

Aš gana ilgai stebėjau filosofus, akylai žiūrėjau, ką jie rašo tarp eilučių, ir dabar sakau pats sau: didesnę, sąmoningo mąstymo, taip pat filosofinio mąstymo dalį lemia instinktai – mes turime pakeisti ankstesnį požiūrį taip, kaip kad pakeitėme požiūrį į paveldėjimą ir „igimtas“ savybes. Gimimo aktas mažai ką reiškia visame paveldimų savybių perdavimo procese; lygiai taip pat ir sąmonė nėra priešinga (kokia nors principine prasme) instinktams: sąmoningam filosofo mąstymui paprastai slapčia vadovauja instinktai, verčiantys jį judėti tam tikru keliu. Visokia logika ir tariamai savarankiškas minties judėjimas priklauso nuo vertinimų, tiksliau pasakius, nuo fiziologinių tam tikro gyvenimo būdo išsaugojimo reikalavimų. Pavyzdžiui, apibrėžtumas vertingesnis už neapibrėžtumą, iliuzija ne tokia vertinga, kaip „tiesa“, – tokie vertinimai, nepaisant reguliatyvios jų reikšmės mums, gali būti tik paviršutiniški vertinimai, tam tikra *niaiserie* (pranc. nesąmonės) rūšis, reikalinga išsaugoti panašioms į mus būtybėms. Žinoma, tarus, kad visai ne žmogus yra „daiktų matas“...

4

Sprendinio klaidingumas mums dar neleidžia prieštarauti jam, ir čia mūsų naujoji kalba, matyt, labiausiai rėžia ausį. Svarbu kas kita: kiek sprendinys skatina gyvenimą, padeda išsaugoti jį ir išsaugoti ar net ugdyti rūšį; ir mes iš esmės linkę teigti, kad klaidingiausi sprendiniai (jiems priskirtini ir sintetiniai sprendiniai) yra mums patys reikalingiausia kad, nepripažinęs loginių fikcijų, nelygindamas tikrovės su išgalvotų besąlygiškų ir sau tapačių esybių pasauliu ir nuolat nefalsifikuodamas pasaulio skaičiais, žmogus negalėtų gyventi. Klaidingų sprendinių išsižadėjimas būtų gyvenimo išsižadėjimas, gyvenimo neigimas. Pripažinti netiesą gyvenimo sąlyga – žinoma, tai reiškia pavojingai priešintis įprastiniam daiktų vertės jausmui; ir filosofija, kuri tam ryžtasi, vien jau tuo persikelia anapus gėrio ir blogio.

5

Žiūrėti į filosofus pusiau nepatikliai, pusiau ironiškai skatina ne tai, jog nuolat regi, kokie jie nekalti – kaip dažnai ir lengvai susipainioja ir klysta; žodžiu, ne jų vaikiškumas – tikri vaikai! – bet štai kas: filosofai žaidžia ne visai sąžiningai. O juk kokį didžiulį, kokį dorybingą triukšmą jie sukelia, jei tik kas nors, kad ir netiesiogiai, paliečia tiesos problemą. Visi jie dedasi priėję prie savo išvadų remdamiesi šalta, gryna, dieviškai netrikdoma dialektika (kitaip negu visokie mistikai, kurie, būdami nenuovokesni ir sąžiningesni, kalba apie „inspiraciją“). Iš tikrųjų filosofai specialiai parinktais argumentais tik ramsto išankstinę tezę, atsitiktinę mintį, „įkvėpimą“, abstrakčiai suformuluotą, išgrynintą slaptą troškimą; visi jie advokatai, tik nenori būti taip vadinami. Dažniausiai jie tik gudriai gina „tiesomis“ vadinamus savo prietarus, – jiems labai trūksta drąsios sąžinės, kuri kaip tik to nebijo pripažinti, labai trūksta gero drąsos skonio, kuris taip pat leidžia tai suprasti, – kad perspėtų priešą arba draugą, pademonstruotų bravūrą ar tiesiog iš savęs pasišaipytų. Perdėtai mandagus ir didžiai moralus Tartiužas, manieringas senis Kantas, bandantis mus nuvilioti dialektikos šunkeliais, vedančiais į kategorinį imperatyvą, – štai spektaklis, kurį matydami mes, išpaikintieji, šypsomės ir su dideliu malonumu stebime nusenusių moralistų ir pamokslininkų suktybes.

Šypsomės regėdami matematinius fokusus, kuriais Spinoza savo filosofijai, teisingiau pasakius, „savo išminties meilei“ užmauna žalvario šarvus, norėdamas įbauginti būsimus užpuolikus, kurie drįstų žvilgtelėti į neįveikiamą skaistuoelę, į šią Atėnų Paladę, – kiek daug jo paties drovumo ir silpnumo atskleidžia šis ligoto atsiskyrėlio maskaradas!

6

Pamažu man išaiškėjo, kas iki šiol buvo kiekviena didžioji filosofija, – tai jos kūrėjo išpažintis, savotiški memuarai, parašyti be valios pastangų ir nejučia; be to, supratau, kad moralūs (ar amoralūs) ketinimai sudaro kiekvienos filosofijos užuomazgą, iš kurios kaskart išauga visas augalas. Iš tikrųjų, aiškinantis, iš kur kilo abstrakčiausi metafiziniai filosofo teiginiai, geriausia (ir protingiausia) būtų pirmiausia paklausti savęs: kokia moralė turima galvoje (jis turi galvoję)? Todėl aš manau, kad filosofiją pagimdė ne „pažinimo potraukis“, o visai kitas instinktas, pasinaudojęs pažinimu (ir nepažinimu!) tik kaip įrankiu. Kas panagrinęs pagrindinius žmogaus potraukius štai koku aspektu – kokią įtaką jie gali padaryti kaip inspiruojantys genijai (ar demonai ir koboldai), tas išsiaiškims, kad kiekvienas jų jau spėjo susidomėti filosofija, – ir kad kiekvienas jų mielai sutinka būti galutiniu būties tikslu ir teisėtu kitų potraukių viešpačiu. Juk kiekvienas potraukis siekia viešpatauti ir pats bando filosofuoti. – Žinoma, mokslininkams, tikriems mokslo vyrams, viskas gali būti kitaip ir, ko gero, „geriau“, – jie tikrai turi kažkokį ypatingą pažinimo potraukį, kažkokį mažą, nuo nieko nepriklausomą laikrodžio mechanizmą: užtenka tik prisukti, ir jis jau darbuojasi be ryškesnės kitų mokslo vyrų potraukių įtakos. Tikrieji mokslininkų „interesai“ paprastai slypi kitur, – pavyzdžiui, šeimoje arba piniguose, arba politikoje; ir beveik visiškai nesvarbu, kokioje mokslo vietoje sukasi „teikiančio vilčių“ jauno darbštuolio maža mašina ir kuo jis taps – geru filologu, mikologu ar chemiku, – jo neapibūdina tai, kuo jis taps. Priešingai, filosofas neturi nieko beasmeniško; ypač jo moralė aiškiai rodo, kas jis yra, t. y. kokia jo slapčiausių potraukių hierarchija.

7

Kokie pikti gali būti filosofai! Aš nežinau nieko nuodingesnio už juoko strėlę, Epikūro paleistą į Platoną ir platonikus: jis juos pavadino Dionysiokolakes. Paraidžiui tai reiškia „Dionisijo pataikūnai“, t. y. tirono parankiniai ir padlaižiai, bet jis norėjo pasakyti dar ir tai, kad „jie visi yra aktoriai, juose nėra nieko tikra“ (nes Dionysiokolax buvo populiarus bendrinė aktoriaus pravardė). Būtent čia ir slypėjo piktos pajuokos geluonis: Epikūrą erzino Platonui ir jo mokiniams būdinga iškilni saviinscenizacijos maniera, svetima senam mokytojui iš Šamo, pasislėpusiam savo sodelyje Atėnuose ir parašiusiam tris šimtus knygų, – gal iš pasipiktinimo Platonu, gal iš garbės troškimo, kas žino? – Graikijai prirėkė šimto metų, kad išsiaiškintų, kas buvo tas sodo dievas Epikūras. – Bet ar ji išsiaiškino? –

8

Kiekvienai filosofijai ateina metas, kai į sceną įžengia filosofo „įsitikinimas“; kaip sakoma senoje misterijoje:

adventavit asinus pulcher et fortissimus
(lot. atkeliavo gražus ir narsiausias asilas).

Jūs norite gyventi „pagal gamtą“? Kilnieji stoikai, kaip klaidina žodžiai! Įsivaizduokite tokią esybę, kokia yra gamta: nepaprastai išlaidi ir neįtikimai abejinga, nieko nesiekianti ir į nieką neatsižvelgianti, neturinti gailesčio ir teisingumo jausmo, vaisinga, bevaisė ir sykiu nežinoma, įsivaizduokite soste sėdintį Abejingumą – kaip jūs galėtumėte gyventi „pagal abejingumą“? Gyventi – ar tai nereiškia norėti visai ko kito nei ši gamta? Ar gyventi nereiškia vertinti, teikti kam pirmenybę, būti neteisiam, ribotam ir suinteresuotam? O tarus, kad jūsų imperatyvas „gyventi pagal gamtą“ iš esmės reiškia tik „gyventi pagal gyvenimą“, – argi jūs galėtumėte to nepadaryti? Tad kam skelbti principu tai, kas jūs esate ir kuo negalite nebūti? – Iš tikrųjų viskas yra kitaip: nors jūs susižavėję vaizduojate, jog išskaitėte gamtoje savo įstatymo kanoną, faktiškai jūs siekiate kažko priešingo, jūs, keistuoliai aktoriai ir apsigaudinėtojai! Puikybė verčia jus priskirti gamtai, netgi gamtai, savo morale; bei savo idealą ir įdiegti juos joje; jūs reikalaujate kad ji būtų gamta „pagal Stoją“, ir norėtumėte, kad visa būtis būtų tik jūsų atvaizdas – milžiniškas amžinas stoicizmo triumfas ir apibendrinimas! Nepaisant tiesos meilės, jūs taip ilgai, taip atkakliai, taip hipnotiškai apduję vertėte save žiūrėti į gamtą klaidingai, būtent stoiškai, kad jau ir nebegalite žiūrėti kitaip, ir galiausiai kažkoks begalinis išdidumas įžiebia jums pamišėlišką viltį: kadangi jūs sugebate taip puikiai prievartauti save – juk stoicizmas yra prieš save nukreipta prievarta, – tai ir gamta leisis prievartaujama: argi stoikai nėra gamtos dalis?.. Bet tai sena ir amžina istorija, – tai, kas tada nutiko stoikams, atsitinka ir dabar, vos tik kokia nors filosofija pradeda tikėti pati savimi. Filosofija visada kuria pasaulį pagal savo atvaizdą, ji kitaip negali. Pati filosofija yra tironiškas potraukis, dvasinė galios valia, „pasaulio kūrimo“ valia, *causa prima* (lot. pirmosios priežastys) valia.

Uoliai, subtiliai ir netgi, sakyčiau, gudriai šiandien Europoje gvildenama „tikrojo ir regimybės pasaulio“ problema verčia susimąstyti ir įsiklausyti į save: tas, kas negirdi nieko daugiau – tik „tiesos valią“, tas tikrai negali didžiuliotis savo klausa. Retsykiais čia iš tikrųjų gali būti įpainiota tokia tiesos valia, avantiūristinis ryžtas žūtbūt tai pasiekti, savo pozicijas praradusio metafiziko ambicijos – jis galiausiai vis tiek pasirinks saują „tikrumo“, o ne puikių galimybių vežimą; gali pasitaikyti ir puritoniškų sąžinės fanatikų, kurie pasirengę veikia padėti galvą už tikrą Nieką negu už nepatikimą Kažką. Bet tai – nihilizmas ir puolusios į nevilgtį, mirtinai nuvargusios sielos požymis: šios dorybės demonstruojama narsa tėra apsimitimas. Stipresni, gyvybingesni ir gyvenimo dar trokštantys mąstytojai, regis, yra kitokie: jie pasisako prieš regimybę, niekinamai taria žodį „perspektyva“, savo kūno tikrumą vertina ne daugiau už tikrumą iliuzijos, jog žemė nejuda, ir todėl, atrodo, jie pasirengę su šypsena išleisti iš rankų tikrąjį savo turtą (nes kas gi gali būti tikresnio už nuosavą kūną?), – tačiau kas žino, ar sielos gelmėse jie netrokšta atsikariauti kažką daug patvaresnį, ką anais laikais turėjo žmonės, kažką iš senųjų tikėjimo turtų: galbūt „nemirtingą sielą“, galbūt „senąjį Dievą“, žodžiu, idėjas, kuriomis vadovaujantis galima gyventi geriau, t. y. pilnakraujiškiau ir linksmiau negu vadovaujantis „moderniomis idėjomis“? Jie nepasitiki moderniomis idėjomis, netiki tuo, kas sukurta vakar ir šiandien; galbūt čia dar prisideda lengvas persisotinimas ir ironija, negalinti pakęsti įvairiausios kilmės sąvokų *bric-à-brac* (lot. kratinio, makalynės), t. y. to, ką šiandien rinkai siūlo vadinamasis pozityvizmas. Jų rafinuotam skoniui atgrasus visų šių tikrovės pseudofilosofų lopų ir lopynėlių

margumas, nes tokioje filosofijoje nauja ir tikra – tik tas margumas. Matyt, reikia pripažinti, kad šie tikrovės neigėjai, tyrinėjantys pažinimą per mikroskopą, yra teisūs: jų instinktas, vejantis juos iš dabartinės tikrovės, yra neįveikiamas, – o kam mums rūpintis vedančiais atgal klaidžiais takeliais! Svarbiausia ne tai, kad jie nori grįžti „atgal“, o tai, kad jie nori eiti „šalin“. Šiek tiek daugiau jėgos, polėkio, drąsos, artistizmo – ir jie panorėtų eiti lauk, – o ne atgal!

11

Man atrodo, kad šiandien visur stengiamasi nepastebėti tikrojo Kanto poveikio vokiečių filosofijai ir ypač protingai nutylėti klausimą, kokią reikšmę jis sau priskyre. Visų pirma ir labiausiai Kantas didžiavosi savo kategorijų lentele; laikydamas ją rankose, jis sakė: „Štai sunkiausias dalykas, kokį buvo galima kada nors padaryti metafizikos labui.“ – Reikia teisingai suprasti tą „buvo galima“: jis didžiavosi atradęs naują žmogaus sugebėjimą, sintetinių apriorinių sprendinių sugebėjimą. Tarkim, jis klydo, bet vokiečių filosofijos plėtrą ir spartų suklestėjimą lėmė šis pasididžiavimas ir visų jaunesniųjų lenktyniavimas siekiant atrasti ką nors dar labiau vertą pasididžiavimo – bet kuriuo atveju bent jau „naujus sugebėjimus“! – Tačiau pamąstykime, – pats laikas. Kantas klausė savęs: koku būdu galimi aprioriniai sintetiniai sprendiniai? – Ir ką gi jis atsakė? Jie galimi dėl sugebėjimo! Deja, jis atsakė ne trim žodžiais, o taip išsamiai, taip iškilmingai, su tokiu vokišku giliamintiškumu ir vingrumu, kad niekas nesugebėjo išgirsti komiškos *naiserie allemande* (lot. vokiškos kvailystės), slypinčios tokiam atsakyme. Visi tiesiog netilpo kailyje: taip žavėjosi tuo nauju sugebėjimu; ir džiūgavimas pasiekė apogėjų, kai Kantas atrado žmoguje dar ir moralinį sugebėjimą, nes tuo metu vokiečiai buvo moralūs, o ne „politiniai realistai“. Atėjo vokiečių filosofijos medaus mėnuo; visi jaunesni Tiubingeno teologai netrukus išsklido po kaimus ieškodami „sugebėjimų“. Ir ko tik nerado tais nekaltais, turtingais, jaunatviškais vokiečių dvasios laikais! Tačiau staiga prabilo piktoji romantizmo fejė, ir jos daina nuskambėjo tuo metu, kai vokiečiai dar nemokėjo atskirti „atrasto“ nuo „išrasto“. Pirmiausia jie įgijo „viršjusliškumo“ sugebėjimą: Schellingas jį pakrikštijo intelektualine žiūra, ir tai atitiko slapčiausius tuo metu dar dorybingų vokiečių geismus. Būtų didžiausia neteisybė, jei mes rimtai žiūrėtume į visą šį išdykėlišką ir svajingą judėjimą ar net piktintumės juo, nes jis – tai jaunystė, kad ir kaip drąsiai ir iššaukiančiai ji rengtųsi pilkų ir senatviškų sąvokų rūbais. Na, bet gana, – pasenome, ir mūsų svajonės išsisklaidė. Atėjo laikas, ir pradėta iš nuostabos trinti kaktas – jos trinamos iki šiol. Daug svajota, ir pirmasis svajotojas buvo senelis Kantas. „Galios galia“, – jisai sakė ar bent jau galvojo. Bet ar tai yra atsakymas? Ar paaiškinimas? O gal veikia tik klausimo pakartojimas? Kodėl migdo opijus? „Galios galia“, – *virtus dormitiva*, – atsako garsusis Moliere'o gydytojas:

quia est in eo virtus dormitiva, cujus est natura sensus assoupire

(lot. nes jis turi migdymo galią, kurios esmė – užmigdyti jausmus (Moljeras. Tariamasis ligonis))

Tačiau tokie atsakymai tinka tik komedijai, ir pagaliau atėjo metas Kanto klausimą „koku būdu galimi aprioriniai sintetiniai sprendiniai?“ pakeisti kitu klausimu: „Kodėl reikia tikėti tokiais sprendiniais?“, t. y. atėjo metas suvokti, kad, norint išsaugoti mūsų rūšį, reikia tikėti tokiais sprendiniais, nors, žinoma, jie gali būti klaidingi! Arba, kalbant aiškiau, šiurkščiai ir tiesiai: aprioriniai sintetiniai sprendiniai išvis neprivalo „būti galimi“, mes neturime teisės jų savintis, mūsų

lūpose jie skamba perdėm klaidingai. Ir vis dėlto būtina tikėti jų teisingumu – tai tas paviršutiniškas tikėjimas ir regimybė, be kurios mes negalėtume išsiversti mūsų gyvenimo optikos perspektyvoje. – Ir galiausiai, turint omenyje tą didžiulį poveikį, kurį „vokiečių filosofija“ (tikiuosi, jos teisė į kabutes visiems aiški?) padarė visai Europai, nėra abejonės, kad čia tikrai veikė tam tikra *virtus dormitiva*: visi buvo sužavėti, kad įvairių tautų kilnių dykinėtojų, dorybės sergėtojų, mistikų, menininkų, trim ketvirtadaliais krikščionių ir politinių tamsybininkų terpėje su vokiečių filosofija atsirado priešnuodis visagaliui sensualizmui, įsiveržusiam į mūsų amžių iš praėjusio šimtmečio, trumpai tariant, – „*sensus assoupire*“...

12

Materialistinė atomistika priskirtina tiems dalykams, kurie yra įtikinamiausiai paneigti, ir tikriausiai šiandien tarp Europos mokslininkų nerastume nė vieno, kuris būtų toks nemokša, kad ją laikytų reikšmingesniu dalyku negu vien patogia naudoti namuose išraiškų santrumpa. Pirmiausia padėkokime lenkui Boscovichui⁸, kuris kartu su lenku Koperniku iki šiol yra didžiausias ir nenugalimas regimybės priešininkas. Kopernikas, nepaisydamas pojūčių duomenų, įtikino mus, kad žemė nestovi vietoje, o Boscovichius įkalbėjo atsisakyti tikėjimo tuo, kas žemėje dar liko tvirta ir nepajudinama: tikėjimo „medžiaga“, „materija“, „žemės kruopelyte“ – atomu. Tai buvo didžiausia kada nors žemėje laimėta pergalė prieš pojūčius. – Tačiau reikia eiti tolyn ir paskelbti žūtbūtinį karą taip pat ir „atomistiniams poreikiui“: šis, kaip ir dar garsesnis „metafizinis poreikis“, vis dar pavojingai egzistuoja tose srityse, kuriose vargu ar galima įtarti jį esant. Ir visų pirma reikia pribaugti kitą, dar lemtingesnę atomistiką, kurią stropiausiai ir ilgiausiai skleidė krikščionybė, – sielos atomistiką. Tebūnie mums leista šiais žodžiais įvardyti tikėjimą tuo, kad siela kaip monada, atomon, yra nesunaikinama, nedaloma ir amžina; šalin šį tikėjimą iš mokslo! Tarp mūsų kalbant, tai nereiskia, kad reikia atmesti vieną iš seniausių ir garbingiausių hipotezių ir atsisakyti pačios „sielos“; taip nutinka negrabiems gamtotyrininkams – vos tik jie paliečia „sielą“, ji jiems išnyksta. Sielos hipotezę galima suformuluoti naujai, subtiliau: pilietines teises moksle turi įgyti tokios sąvokos, kaip „mirtinga siela“, „siela – subjekto daugialypumas“ ir „siela – potraukių ir afektų socialinė konstrukcija“. Naujasis psichologas įveikė prietarus, iki šiol vešliai kerojusius sielos vaizdinio dirvoje, bet kartu save tarsi išvijo į naują dykumą ir susidūrė su nauju nepasitikėjimu – ko gero, senieji psichologai gyveno patogiau ir linksčiau, – tačiau būtent todėl dabar jis yra pasmerktas išradimui ir – kas žino? – galbūt atradimui.

13

Psichologams reikėtų gerai pamąstyti prieš paskelbiant savisaugos instinktą svarbiausiu organinės būtybės instinktu. Juk gyva būtybė visų pirma nori išlieti savo energiją – pats gyvenimas yra galios valia, o savisauga tėra vienas iš netiesioginių ir dažniausiai pasitaikančių to padarinių. Trumpai tariant, čia, kaip ir visur, reikia saugotis nereikalingų teleologinių principų, taigi ir savisaugos instinkto (už jį mes turime būti dėkingi Spinozos nenuoseklumui). Būtent to reikalauja metodas, neišvengiamai suponuojantis principų ekonomiją.

14

Kelių, gal penkių ar šešių žmonių galvose dabar brėkšta mintis, jog fizika taip pat tik interpretuoja ir tvarko pasaulį (pagal mūsų mastelį! – jums leidžiant), bet jo

neaiškina; tačiau kol ji grindžiama pojūčiais, ji yra laikoma kažkuo daugiau ir dar ilgai bus tuo laikoma – būtent pasaulio aiškintoja. Jai talkina akys ir pirštai, regėjimas ir lytėjimas, ir tai kerį plebėjišką epochą, ją įtikina ir palenkia, nes epocha instinktyviai remiasi amžinai populiaraus sensualizmo tiesos kanonu. Kas aišku, kas „paaiškinta“? Tik tai, ką galima matyti ir liesti, – tuo reikia apriboti kiekvienos problemos nagrinėjimą. Ir priešingai: būtent pasipriešinimas jusliškumui lemia platoniškojo, aristokratiškojo mąstymo žavesį. Jis pakerėjo žmones, kurių jausmai stipresni ir reiklesni negu mūsų amžininkų ir kuriems didžiausią džiaugsmą teikė gebėjimas įvaldyti tuos jausmus, panaudojant blyškių, pilkų ir šaltų sąvokų tinklą, užmetamą ant chaotiško pojūčių verpeto – pojūčių tunto, kaip pasakytų Platonas. Toks platoniškas pasaulio įveikimas ir interpretavimas teikė visai kitokį malonumą negu tas, kurį mums šiandien siūlo fizikai, taip pat fiziologai darvinistai ir antiteleologai su savo „minimalios energijos“ ir maksimalaus kvailumo principu. „Ten, kur nieko negalima matyti ir liesti, nėra ko žmogui ir ieškoti“, – žinoma, tai visai kitoks imperatyvas negu platoniskasis, tačiau tvirtiems, darbštiems ateities mašinistams ir tiltų statytojams, kurie turės atlikti paprastą, juodą darbą, jis kaip tik geriausiai tinka.

15

Norint tyrinėti fiziologinius procesus ramia sąžine, reikia remtis požiūriu, kad pojūčių organai nėra reiškiniai idealistinės filosofijos prasme: jeigu jie būtų reiškiniai, tai negalėtų būti priežastimis! Taigi reikia remtis sensualizmu – jei ne euristicinio principo, tai bent reguliatyvinės hipotezės prasme. – Kaip? Juk kiti teigia, jog išorinis pasaulis – tai mūsų pojūčių organų kūrinys? Bet juk tada ir mūsų kūnas, kaip šio išorinio pasaulio dalis, būtų mūsų pojūčių organų kūrinys! O tada ir patys mūsų pojūčių organai būtų mūsų organų kūrinys. Mano nuomone, tai yra fundamentalus *reductio ad absurdum*, aišku, tarus, kad sąvoka *causa sui*⁹ yra visiškai absurdiška. Taigi išorinis pasaulis nėra mūsų pojūčių organų kūrinys? –

16

Vis dar pasitaiko atitrūkusių nuo pasaulio savistabos entuziastų, kurie tiki, kad egzistuoja „betarpiškos tikrybės“, pavyzdžiui, „aš mąstau“, arba „aš noriu“ (Schopenhauerio prietaras): tarsi pažinimo dalykas čia būtų grynas ir nuogas kaip „daiktas pats savaime“, ir nei subjektas, nei objektas negalėtų sukelti jokios painiavos. Tačiau aš vis kartosiu, kad „betarpiška tikrybė“, kaip ir „absolūtus pažinimas“, ir „daiktas pats savaime“, yra *contradictio in adjecto* (lot. privedamas prie nesąmonės; būdas įrodyti, kad kuri nors tezė yra klaidinga. Savo paties priežastis, t.y., pirmoji priežastis) ; pagaliau reikia išsivaduoti iš žodžių vilionių! Tegul paprasti žmonės mano, jog pažinimas – tai absoliutus žinojimas, bet filosofas turi sau pasakyti: „Analizuodamas procesą, reiškiamą sprendiniu „aš mąstau“, iškeliu daug drąsių teiginių, kuriuos pagrįsti sunku, o galbūt visai neįmanoma: pavyzdžiui, kad tai – aš, kuris mąsto, kad apskritai turi būti kažkas, kas mąsto, kad mąstymas yra veikla kažkokios būtybės, mąstomos kaip priežastis; kad yra „Aš“ ir pagaliau kad tvirtai žinoma, ką reikia vadinti žodžiu „mąstymas“, ir kad aš žinau, kas yra mąstymas. Juk jeigu aš negalėčiau pats viso to išsiaiškinti, tai kuo remdamasis galėčiau nustatyti, kad tai, kas vyksta, yra „mąstymas“, o ne, tarkime, „norėjimas“ ar „jutimas“? Žodžiu, kiekvienas „aš mąstau“ numato, kad dabartinį būvį aš gebu palyginti su kitais iš asmeninės patirties man žinomais būviais ir nustatyti, koks tas būvis yra, – šis sprendinys remiasi kitu „žinojimu“ ir todėl bet kuriuo atveju man nėra „betarpiškai tikras“. “– Taigi „betarpiška tikrybė“ tegul sau

tiki paprasti žmonės, o filosofui kyla daug metafizinių klausimų, galima pasakyti, intelekto sąžinės klausimų: „Iš kur aš imu mąstymo sąvoką? Kodėl aš tikiu priežastimi ir padariniu? Kas suteikia man teisę kalbėti apie „Aš“, juolab apie „Aš“ kaip priežastį ir pagaliau apie „Aš“ kaip minčių priežastį?“ Kas šiandien ryžtasi iškart atsakyti į tokius metafizinius klausimus, remdamasis savita pažinimo intuicija, – kaip kad žmogus, sakantis: „Aš mąstau ir žinau, kad tai mažų mažiausiai tikra, realu ir akivaizdu“, – iš to filosofas pasijuoks ir pateiks du klausimus. „Gerbiamas pone, – pasakys jis ar leis suprasti, – neįtikėtina, kad jūs neklustumėte, bet kodėl gi jums būtinai reikia tiesos?“

17

Apie logikų prietarus: aš visada akcentuosiu vieną menką faktą, kurį labai nenoriai pripažįsta prietaringieji, būtent kad mintis ateina, kai „ji“ nori, o ne kai „aš“ noriu. Todėl sakyti, kad subjektas „Aš“ yra predikato „mąstau“ sąlyga, reiškia iškraipyti dalykų padėtį. Mąstoma, bet juk šis „tai“ (es) yra tas pats garsusis „Aš“ – tai, švelniai tariant, tėra prielaida, teigimas, o ne „betarpiška tikrybė“. Pagaliau tame „mąstoma“ esama kažkokio nesaikingumo: jau šis „tai“ (es) reiškia įvykio interpretavimą ir nėra paties įvykio dalis. Laikantis gramatinio įpročio, samprotaujama taip: „Mąstymas yra veikla, o veikla reikalauja veikėjo, taigi...“ Remdamasi analogiška schema, senoji atomistika ieškojo jėgai materijos, kruopelytės, kurioje jėga slypi, iš kurios ji ir veikia, atomo; bet geresnės galvos galiausiai išmoko išsiversti be tokios „žemiškosios liekanos“, ir galbūt vieną gražią dieną logikai taip pat išmoks išsiversti be to mažo „es“, į kurį išsigimė senasis garbingasis „Aš“.

18

Tiesą sakant, visą teorijos žavesį sudaro tai, kad ją galima paneigti: kaip tik tuo ji masina šviesesnes galvas. Matyt, daugybę kartų paneigta „laisvos valios“ teorija vis dar egzistuoja tik dėl šio žavesio: nuolat atsiranda kas nors, manantis esąs pakankamai pajėgus ją paneigti.

19

Filosofai kalba apie valią taip, tarsi ji būtų geriausiai žinomas dalykas pasaulyje, o Schopenhaueris leido suprasti, kad tik valią mes ir žinome – visiškai ir be menkiausių išlygų. Tačiau aš vis manau, jog Schopenhaueris ir šiuo atveju pasielgė taip, kaip apskritai elgiasi filosofai, – perėmė ir išpūtė žmonėse paplitusį prietarą. Man atrodo, kad valia – sudėtingas dalykas ir tik kaip žodis ji vientisa – būtent šioje žodinėje vienovėje ir slypi populiarius prietaras, kuriam neatsispyrė visada neatsargūs filosofai. Būkime nors kartą atsargesni, būkime „nefilosofiški“ ir pasakykime: visų pirma kiekviename valios akte slypi daugybė jutimų – ir būvio, iš kurio mes norime išeiti, jutimas, ir būvio, kurio siekiame, jutimas, taip pat jutimas to, kad mes išeiname iš vieno, o kito siekiame, ir dar su visa tuo susijęs raumenų pastangų jutimas, kuris atsiranda iš įpročio netgi tada, kai mes nejudiname nei rankų, nei kojų. O pripažinus, kad jutimas ar, tiksliau pasakius, jutimai yra sudedamoji valios akto dalis, reikia pripažinti, kad ir mąstymas yra tokia dalis. Kiekviename valios akte slypi komanduojanči mintis, ir nereikia manyti, jog ją galima taip atskirti nuo viso akto, kad liktų tik valia! Trečia, valia yra ne tik jutimų ir mąstymo kompleksas, bet visų pirma afektas – būtent „komandavimo afektas“. Tai, kas vadinama „valios laisve“, iš esmės ir yra viršumo afektas, viršumo prieš tą,

kas turi paklusti. „Aš esu laisvas“, „jis“ turi paklusti – to suvokimas slypi kiekvienoje valioje, taip pat kaip ir įtemptas dėmesys, tiesus žvilgsnis, fiksuojantis tik vieną dalyką, besąlygiškas padėties vertinimas „dabar daryk tik tai ir nieko daugiau“, vidinis įsitikinimas, kad bus paklustama, ir viskas, be ko negalima įsivaizduoti įsakymus duodančio žmogaus būvio. Žmogus, kuris nori (will), įsako kažkam savyje, kas paklūsta arba apie ką žmogus galvoja, kad tai jam paklūsta. O dabar atkreipkime dėmesį į tai, kas nuostabiausia valioje – šiame sudėtingame dalyke, kurį paprasti žmonės apibūdina tik vienu žodžiu. Kadangi šiuo atveju mes ir įsakome, ir paklustame, o paklūsdami patiriame po valios akto paprastai kylančius prievartos, spaudimo, pasipriešinimo ir postūmio jausmus ir, be to, apgaudinėdami save, stengiamės įveikti tą dvilypumą sintetinė sąvoka „Aš“, tai paskui valios aktą nutįsta visa grandinė klaidingų išprotavimų, taigi ir klaidingų pačios valios vertinimų. Galiausiai norintysis nuoširdžiai tiki, kad veikimui pakanka valios. Kadangi dažniausiai valia reiškėsi tik ten, kur pagrįstai buvo galima laukti, kad įsakymas bus įvykdytas, t. y. jam bus paklūsta, tai susidaręs išpūdis, jog veiksmas esąs būtinas, virto jausmu. Žodžiu, norintysis iš esmės yra įsitikinęs, kad valia ir veiksmas yra neatskiriami, – sėkmę, noro įvykdymą jis priskiria pačiai valiai ir kartu su sėkme patiria vis stiprėjančią galios jausmą. „Valios laisvė“ – šie žodžiai nusako įvairiapusių valios reiškėjo pasitenkinimo būvį: jis įsakinėja ir kartu tapatina save su vykdytoju; triumfuodamas jis įveikia kliūtis ir daro išvadą, kad pati jo valia įveikia pasipriešinimą. Tokiu būdu valios reiškėjo pasitenkinimas didėja dėl jo vykdomųjų organų sėkmės; šie organai traktuojami kaip klusnios jam „žemesnės valios“ arba „žemesnės sielos“ – juk mūsų kūnas tėra iš daugelio sielų susidedanti socialinė konstrukcija. *L'effet c'est moi* (pranc. veiksmas- tai aš): vyksta tai, kas vyksta kiekvienoje gerai sutvarkytoje ir laimingoje bendruomenėje, – valdančioji klasė tapatina save su visos visuomenės sėkme. Valia – tai neišvengiamas įsakinėjimas ir paklusimas socialinės daugelio „sielų“ sąrangos aplinkybėmis; štai kodėl filosofas turėtų reikalauti, kad valia būtų nagrinėjama moralės požiūriu, – moralės, suprastos kaip mokymas apie viešpatavimo santykius, kuriems esant atsiranda „gyvenimo“ fenomenas.

20

Atskiros filosofinės sąvokos nėra atsitiktinės, jos rutuliojasi ne kiekviena skyrium, bet tarpusavio sąryšyje ir yra viena kitai giminingos; ir nors mums atrodo, jog minties istorijoje jos iškyla staiga ir netikėtai, iš tikrųjų jos priklauso sistemai, prilygstančiai viso kontinento faunai, pagaliau tai patvirtina ta aplinkybė, kad įvairiausi filosofai nė kiek nedvejodami vis iš naujo užpildo žinomą pradinę galimų filosofijų schemą. Tarsi veikiami nematomos jėgos, jie nuolat juda ta pačia trajektorija, – kad ir kokie nepriklausomi vienas nuo kito jie jaustųsi kritikuodami ar sistemindami, juos kažkas veda, kažkas veja tam tikra tvarka vieną paskui kitą – minėtas įgimtas sąvokų sistemiškumas ir giminytė. Jų mąstymas iš tikrųjų yra ne tiek atradimas, kiek pakartotinis pažinimas, seno prisiminimas, grįžimas į tolumus, senus sielos namus su jiems būdinga vidaus tvarka, iš kurios kadaise išsirutuliojo visos filosofijos sąvokos: šiuo atžvilgiu filosofavimas yra kažkas panašaus į aukščiausio rango atavizmą. Nuostabų šeimyninį viso indiškojo, graikiškojo, vokiškojo filosofavimo panašumą galima paaiškinti ganėtinai paprastai. Kalbinės giminytės atveju dėl bendros gramatikos filosofijos – aš turiu galvoje nesuvoktą tų pačių gramatinių funkcijų viešpatavimą – iš anksto viskas paruošta neišvengiamai vienodai filosofinių sistemų plėtrai ir sekai, o kurioms nors kitoms pasaulio interpretacijos galimybėms kelias yra užkirstas. Uralo – Altajaus kalbinio arealo (jame subjekto sąvoka menkiausiai išplėtotą) filosofai tikriausiai žvelgs pasaulį

kitaip ir judės kitomis trajektorijomis negu indogermanai ar musulmonai: tam tikrų gramatinių funkcijų prievarta galiausiai yra ir fiziologinių vertinimų, ir rasės ypatybių prievarta. – To, kas pasakyta, matyt, pakaks, kad įsitikintume, kaip paviršutiniškai Locke‘as aiškina idėjų kilmę.

21

Causa sui (lot. *logikos klaida*) – geriausias iš iki šiol išgalvotų vidinių prieštaravimų, kažkuo panašus į priešingą prigimčiai loginį savęs prievartavimą, bet dėl beribio išdidumo būtent šioje beprasmybėje žmonės baisiausiai susipainiojo. Metafiziškai superliatyvine žodžių prasme suvokiamos „valios laisvės“ poreikis, deja, iki šiol tebevyraujantis pusmokslių galvose, poreikis visiškai atsakyti už savo poelgius, nuėmus šią našta nuo Dievo, pasaulio, protėvių, atsitiktinumo, visuomenės, yra ne kas kita, kaip noras būti *causa sui* ir su Miunhauzeną pranokstančiu įžūlumu už plaukų ištraukti save iš Nieko pelkės į Būtį. Taigi jei kas nors sugebės išvelgti šios garsiosios „laisvos valios“ sąvokos prasčiokišką naivumą ir išbrauks ją iš savo galvos, aš prašysiu jį žengti dar vieną žingsnį ir nuo šiol išbraukti iš savo galvos ir „laisvos valios“ priešybę–„nelaisvą valią“, kuri kyla iš piktnaudžiavimo priežastimi ir padariniu. Neleistina klaidingai sudaiktinti „priežastį“ ir „padarinį“, kaip tai daro gamtotyrininkai (ir visi kiti, mąstantys natūralistiškai), remdamiesi viešpataujančiu bukaprotišku mechanicizmu, – jų priežastis sukelia padarinį spausdama ir stumdama. „Priežastį“ ir „padarinį“ reikia vartoti tik kaip grynąsias sąvokas, t. y. kaip konvencionalias fikcijas, skirtas pažymėti, susitarti, o ne paaiškinti. Daiktuose (An-sich) nėra nei „priežastinių ryšių“, nei „būtinumo“, nei „psichologinės nelaisvės“, čia veiksmas neseka paskui priežastį ir neveikia joks „dėsnis“. Tik mes vieni išgalvojome priežastis, seką, priklausomybę, santykinumą, prievartą, skaičių, dėsnį, laisvę, pagrindą, tikslą; įtraukdami į daiktų pasaulį šį ženklą – traktuojamų kaip savarankiškų esybių – pasaulį, persmelkdami pirmąjį antruoju, mes dar kartą elgiamės taip, kaip visada elgėmės,– mes mitologizuojame. „Nelaisva valia“ yra mitologija, realiame gyvenime valia būna tik stipri arba silpna. Jei mąstytojas visuose „priežastiniuose ryšiuose“ ir „psichologinėje būtinybėje“ išvelgia ar jaučia prievartą, privalejimą, neišvengiamybę, spaudimą, nelaisvę, tai beveik visada simptomas, rodantis, ko trūksta jam pačiam; taip jausti – reiškia išsiduoti. Ir apskritai, jei tik aš teisingai pastebėjau, „valios nelaisvės“ problema suvokiama dviem priešingais, bet visada labai asmeniškais būdais: vieni nė už ką nenori išsiskirti su savo „atsakomybe“, tikėjimu savimi, asmenine teise į nuopelnus (tai būdinga tuščiagarbėms nacijoms), o kiti priešingai – už nieką nenori atsakyti, dėl nieko nenori būti kalti ir, sielos gelmėse niekindami save, norėtų turėti galimybę kam nors save užkrauti. Jei pastarieji rašo knygas, jie gina nusikaltėlius; savotiškas socialistinis gailestingumas – mėgstamiausia jų kaukė. Ir iš tikrųjų: silpnavalių žmonių fatalizmas nepaprastai išgražėja, jeigu jis sugeba save pavaizduoti kaip „*la religion de la souffrance humaine*“ (pranc. žmogaus kančios religiją) – tai jo „geras skonis“.

22

Atleiskite senam filologui, negalinčiam atsikratyti blogo įpročio pirštais badyti nederamus interpretavimo metodus, – bet juk tas „gamtos dėsningumas“, apie kurį jūs, fizikai, porinate taip išdidžiai, tarsi ... – egzistuoja tik dėl jūsų aiškinimo ir blogos „filologijos“, – tai ne faktas, ne „tekstas“, o veikiau naivus humanistinis pataisymas ir prasmės iškraipymas, – taip jūs pataikaujate modernios sielos demokratiniais instinktais! „Visuotinė lygybė pagal įstatymą – ir gamta laikosi šio

principo, ji ne kitokia ir už mus ne geresnė“, – štai paslėpta mintis, kurioje užmaskuotas plebėjiškas priešiškas privilegijuotiesiems ir valdingiesiems ir antrasis, subtilesnis, ateizmas. „*Ni dieu, ni maître*“ (pranc. nei Dievo, nei pono) – šito jūs taip pat norite – ir todėl „tegyvuoja gamtos dėsnis!“ – ar ne taip? Bet, kaip jau sakėme, tai tik interpretacija, o ne tekstas, ir gal atsiras žmogus, turintis priešingų ketinimų ir operuojantis kitokiais interpretavimo metodais, kuris iš tos pačios gamtos ir tų pačių reiškinių išves tironiškos, beatodairiškos ir nepermdaujamos valdžios pretenzijas, – interpretatorius, kuris taip akivaizdžiai parodys „galios valios“ neišvengiamumą ir besąlygiškumą, kad beveik kiekvienas žodis ir netgi žodis „tironija“ galiausiai atrodys esąs netinkamas, per daug žmogiškas arba švelni metafora; ir, nepaisant to, toks interpretatorius baigs tuo, kuo ir jūs, ir sakys apie pasaulį tą patį, ką ir jūs, būtent kad viskas jame vyksta būtina tvarka, kurią galima numatyti, bet ne todėl, kad jį valdo dėsniai, o todėl, kad jų nėra ir kiekviena valdžia kiekvienu momentu priima savo galutinį sprendimą. Sakykime, tai irgi tik interpretacija, – ir jums užteks uolumo jai prieštarauti? – ką gi, tuo geriau.

23

Visa psichologija iki šiol laikosi įsikibusi moralinių prietarų ir būgštavimų, jai trūksta ryžto skverbtis gilyn. Suprasti ją, kaip aš suprantu, – kaip morfologiją ir galios valios evoliucinį mokslą, – tokia mintis dar niekam iki šiol neatėjo į galvą (jeigu tik leistina tame, kas iki šiol parašyta, matyti simptomą, rodantį, kas buvo nutylėta). Moraliniai prietarai giliai įsiskverbė į, regis, patį šalčiausią ir jokiais prielaidomis, nesiremiantį proto pasaulį ir, aišku, gadino, trukdė, akino, darkė. Tikrajai fiziopsichologijai tenka kovoti su nesąmoningu priešinimusi tyrinėtojo širdyje – „širdis“ sukyla prieš ją. Jau mokymas apie „gerų“ ir „blogų“ instinktų abipusį ryšį trikdo (kaip rafinuotas amoralumas) netgi stiprią, bebaimę sąžinę, o mokymas, kad visi geri instinktai yra kilę iš blogų, – dar labiau. Bet tarkime, jog kas nors neapykantą, pavydą, godumą, valdžios troškimą laiko teigiančiais gyvenimą fundamentaliais afektais, be kurių jokių būdu neįmanoma išsiversti gyvenimo ūkyje ir todėl juos reikia stiprinti siekiant intensyvinti ir išaukštinti gyvenimą, – toks žmogus kenčia nuo savo minčių krypties kaip nuo jūrligės. Ir ši hipotezė dar ne pati skausmingiausia ir keisčiausia baisioje neseniai atsiradusioje pavojingų žinių karalystėje, – iš tikrųjų galima nurodyti šimtą priežasčių, kodėl reikia kiekvienam, kas gali, laikytis nuo jos atokiau! Kita vertus, jeigu jau čionai nubloškė mūsų laivą, ką gi, pirmyn! sukąskime dantis! atverkime akis! suspauskime vairą! – Ryžėsi pavojingai kelionei, mes plaukiame tiesiai per moralę, trempiame ir traiškome galbūt paskutines mūsų moralės liekanas, – bet kas mums! Drąšiam keliautojui ir avantiūristui dar niekad nebuvo atsivėręs gilesnis įžvalgos pasaulis: ir taip „atnašaujantis“ psichologas (bet tai ne *sacrifizio dell'intelletto* (it. proto aukojimas), priešingai!) galės už savo auką bent jau pareikalauti, kad psichologija vėl būtų pripažinta visų mokslų karaliene, kurią parengia ir kuriai tarnauja kiti mokslai. Kadangi nuo šiol psichologija vėl yra kelias fundamentalių problemų link.

Antras skyrius

Laisvas protas

24

O, sancta simplicitas! (lot. o, šventasis naivume!) Tarp kokių keistų supaprastinimų ir iškraipymų gyvena žmogus! Užtenka kartą įsistatydinti akis, gebančias regėti tokį

stebuklą, ir jau negali atsistebėti! Kiek daug mes padarėme, kad aplink mus viskas būtų šviesu ir laisva, ir lengva, ir paprasta! Savo jausmams mes davėme leidimą į paviršutiniškumo šalį, mąstymą palenkėme dieviškam nutrūktgalviškų šuolių ir klaidingų išvadų troškuliui. Ir kaip gerai mes nuo pat pradžių mokėjome išsaugoti savo nemokšišumą, kad galėtume mėgautis vos suvokiama laisve, galimybe veikti neapgalvotai, neatsargiai, drąsiai, linksmai, žodžiu, mėgautis gyvenimu! Ir tik ant šio tvirto granitinio nežinojimo pagrindo iki šiol galėjo kilti mokslas, žinojimas, valia žinoti, kuri remiasi daug stipresne valia, valia nežinoti, valia turėti neaiškių ir netikrų žinių. Ne kaip priešybė, o – kaip jos patobulinimas! Nors kalba čia, kaip ir visur, niekaip negali įveikti savo nerangumo ir vis mato priešybes ten, kur reikia kalbėti tik apie laipsnius ir subtiliai skirti pakopas; nors įsiėdusi į mus ir neatskiriamo nuo mūsų „kūno ir kraujo“ tartiufiška moralė iškraipo mūsų žodžių prasmę tuo metu, kai mes juos ištariame, – kartais mes tai suvokiame ir juokiamės iš to, kad netgi mokslas, geriausias iš geriausių, stengiasi išlaikyti mus šiame supaprastintame, perdėm dirbtiniame, išgalvotame, falsifikuotame pasaulyje; savo valia ar ne, bet mokslas mėgsta suklydimą, kadangi, būdamas gyvas, jis – myli gyvenimą!

25

Po tokios džiaugsmingos įžangos tebūnie išgirstas rimtas žodis – jis skirtas rimčiausiems. Sergėkitės jūs, filosofai bei pažinimo draugai, ir saugokitės erškėčių vainiko! Ir kentėjimo „dėl tiesos“! Ir netgi savigynos! Jei, kovodami su pavojumi, šmeižtu, įtarimu, išvijimu ir dar labiau apčiuopiamais priešiško padariniais, jūs ryšitės stoti į tiesos žemėje gynėjų gretas, tai sumaitos jūsų sąžinę ir išplėš iš jos nekaltumą bei subtilų neutralumą, padarys jus užsispyrėliais, nepakančiais priekaištams ir raudonoms skraistėms, jūs sukvailėsite, sužvėrėsite ir įsiusite, – argi „tiesa“ tokia jau silpna ir nerangi asmenybė, kad jai reikėtų gynėjų! Ir būtent jūsų, jūs liūdnojo vaizdo riteriai, stovinčių kampe ir rezgančių dvasios voratinklį! Pagaliau ir jūs patys puikiai žinote, kad visiškai vis viena, ar būtent jūs įrodysite savo teisumą; taip pat jūs žinote, kad iki šiol joks filosofas neįrodė savo teisumo ir kad daugiau gerbtino teisingumo slypėtų menkučiuose klaustukuose, kuriuos jūs įrašytumėte po savo mėgstamų žodžių ir pamiltų teorijų (pasitaikius progai, ir po pačių savęs), negu visoje jūsų gestikuliacijoje ir džiūgavime, nustebinus kaltintojus ir tribunolus! Verčiau eikite šalin! Dinkite iš akių! Slėpkitės po savo kaukėmis, būkite subtilūs – ir būsite supainioti su kitais! Arba truputį išsigąskite. Ir neužmirškite sodo, sodo su paaukuotais pinučiais! Ir tegul jus supa žmonės – žmonės kaip sodas, arba kaip muzika virš vandens vakaro metą, kai diena virsta prisiminimu: pasirinkite gerą vieatvę, laisvą, sąmoningą, lengvą vieatvę, kuri ir jums duoda teisę tam tikra prasme likti geriems! Kaip apnuodija, kiek klastos ir blogio sukelia ilgai trunkantis karas, kuriame negalima naudoti atviros prievartos! Kokias asmenybes išugdo ilgai trunkanti baimė, ilgas priešų, galimų priešų, sekimas! Visuomenės atmetieji, ilgai persekiojami, užpjudytieji, taip pat atsiskyrėliai per prievartą, visi tie spinozos, visi tie giordano bruno, – galiausiai visada tampa, nors ir dvasiškai maskuodamiesi ir galbūt patys to nežinodami, rafinuotais kerštautojais ir nuodytojais (užtenka tik pasikasti po Spinozos etikos ir teologijos pamatais!), o ką jau kalbėti apie bukaprotiškumą, moralinį pasipiktinimą, – aiškų ženklą, rodantį, kad filosofo sieloje neliko nė menkiausių filosofinio humoro pėdsakų. Filosofo kančių kelias, kai jis „aukoja save tiesai“, iškelia į dienos šviesą tai, ką jis yra perėmęs iš agitatoriaus ir aktoriaus; ir tarus, kad iki šiol mes į jį žiūrėjome su estetiniu smalsumu, apie daugelį filosofų galima pasakyti, kad kartais pavojingai knieti matyti juos išsigimusius (išsigimusius į „kankinius“, scenų ir

tribūnų réksnius). Tačiau, turint tokį norą, reikia aiškiai suvokti, ką lemta pamatyti, – tik satyrų dramą, tik farsą spektaklio pabaigai, tik nesibaigiantį įrodymą, kad ilga tikroji tragedija jau baigėsi. Žinoma, tarus, kad kiekviena filosofija, kol ji išsirutuliojo, buvo ilga tragedija.

26

Kiekvienas subtilus žmogus instinktyviai siekia savo pilies, savo slapybės, kur jis jaučiasi saugus nuo minios, daugelio, daugumos, kur jis gali užmiršti taisyklę „žmogus“, – išskyrus vienintelį atvejį, kai jį, pažįstantįjį plačiaja ir išimtaine prasme, verčia ja vadovautis dar stipresnis instinktas. Kas bendraudamas su žmonėmis retkarčiais nesumirguliuoja visomis negandos spalvomis, pilkai žalias nuo pasibjaurėjimo, nuovargio, užuojautos, niaurumo, vienatvės, tas tikrai nėra gero skonio žmogus; tačiau jeigu jis pats neužsimeta ant savo pečių visos šios sunkumų ir liūdesio naštos, nuolat viso to vengia ir, taip sakant, tyliai ir išdidžiai slepiasi savo tvirtovėje, tai viena yra tikra: jis nėra sutvertas pažinimui, jo lemtis kita. Kadangi, būdamas toks, jis vieną dieną būtinai pasakytų: „Velniai griebtų mano gerą skonį! Taisyklė įdomesnė negu išimtis – negu aš, toji išimtis!“ – ir jis nusileistų, o svarbiausia, „įeitų“... Vidutiniško žmogaus tyrinėjimas, ilgai trunkantis, kruopštus tyrinėjimas, – o tam reikia nuolat persirenginėti, įveikti save, familiariai, iki kokybės bendrauti (kiekvienas bendravimas kokybės, išskyrus bendravimą su sau lygiais), – tai yra kiekvieno filosofo gyvenimo neatskiriama dalis ir galbūt nemaloniausia, dvokianti, kupina nusivylimų dalis. Bet jeigu jam pasiseks, kaip ir dera pažinimą mylinčiam laimės kūdikiui, tai jis sutiks tikrus savo uždavinio lengvintojus, – aš turiu galvoje vadinamuosius cinikus, taigi tuos, kurie labai lengvai pripažįsta, kad juose glūdi žvėris, niekingumas, „taisyklė“, ir kartu išlaiko savyje pakankamai dvasios ir noro kalbėti apie save ir panašius į save liudininkų akivaizdoje, – kartais jie netgi knygoje voliojasi kaip savo ekskrementuose. Cinizmas yra vienintelė forma, kuria niekingos sielos gali prisiliesti prie padarumo, o aukštesnysis žmogus, išgirdęs šiurkštesnį ar subtilesnį ciniko balsą, kiekvieną sykį turi suklusti ir džiaugtis, kad visai šalia jo atvėrė burną pajacas arba mokslingas satyras. Kartais pasibjaurėjimą sukelia netgi susižavėjimas; taip būna, kai prie begėdiško asilo ir beždžionės dėl gamtos kaprizo pririštas genijus – toks buvo abatas Galiani, giliausias, įžvalgiausias ir galbūt niekšingiausias savo šimtmečio žmogus; jis buvo daug gilesnis už Voltaire'ą ir todėl mažiau linkęs kalbėti. Kaip minėta, dažniau matome mokslingą galvą ant beždžionės kūno, išskirtiniu protu apdovanotą niekingą sieliūkštę, – tarp moralės fiziologu ir gydytojų tai neretai pasitaiko. Ir jei tik kur kas nors be kartelio, veikiau geraširdiškai apibūdina žmogų kaip pilvą su dviem poreikiais ir kaip galvą su vienu; visur, kur kas nors mato, ieško ir nori matyti tik alkį, geidulį ir tuščią garbės siekimą, tarsi tai būtų vienintelės tikros žmogaus veiklos paskatos; žodžiu, kur apie žmogų kalbama „blogai“, o ne tiesiog prastai, pažinimo mylėtojas turi jautriai ir rūpestingai įsiklausyti, – visur, kur kalbama be pasipiktinimo, jis turi turėti ausis. Kadangi pasipiktinęs ir dantimis draskantis save (arba vietoj savęs pasaulį, Dievą, arba visuomenę) žmogus, – moraliniu požiūriu galbūt ir aukštesnis už besijuokiantį ir savimi patenkintą satyrą, – visais kitais požiūriais yra labiau įprastas, neišsiskiriantis ir nepamokantis atvejais. Ir niekas nemeluoja tiek daug kaip tas, kuris piktinasi.

27

Sunku būti suprastam – ypač, jei tu mąstai ir gyveni *gangasrotogati* tarp žmonių, kurie mąsto ir gyvena kitaip, būtent *kurmagati*, arba geriausiu atveju „varliška“,

mandeikagati (Gangasrotogati, kurmagati, mandeikagati – šie sanskrito kalbos žodžiai reiškia: Gango tėkmės greičiu (*presto*), vėžlio greičiu (*lento*), varlės greičiu (*staccato*)), – aš juk darau viską, kad pats būčiau sunkiai suprantamas, ar ne? – ir reikia būti dėkingam jau už gerą valią, parodytą subtilesnių interpretacijų atžvilgiu. O „geriems draugams“ – jie visada pernelyg tingūs ir būtent kaip draugai mano turį tam teisę, – iš anksto verta palikti daug erdvės nesusipratimams – galima bus dar ir pasijuokti; arba visai jų atsikratyti, tų gerų draugų – ir taip pat pasijuokti!

28

Sunkiausia išversti iš vienos kalbos į kitą jos stiliaus tempą: jo pagrindas – tai rasės charakteris arba, kalbant labiau fiziologiškai, – jos „medžiagų apykaitos“ vidutinis greitis. Yra sąžiningų vertimų, nejučia išniekinančių originalą ir nedaug kuo tesiskiriančių nuo falsifikacijų tik todėl, kad buvo neįmanoma perteikti guvaus ir žvalaus tempo, vikriai peršokančio per visus daiktuose ir žodžiuose slypinčius pavojus. Vokiečiui *presto* jo kalboje beveik neįmanomas, kaip ir daugelis – tai nesunku įžvelgti – smagių ir akiplėšiškų laisvos minties niuansų. Bufonada ir satyra svetimi jo kūnui ir sąžinei, todėl neišverčiamas jam yra Aristofanas ir Petronijus. Viskas, kas gremėzdiška, rimta, iškilminga, nerangu, visos nuobodaus ir lėto stiliaus formos vokiečių buvo plėtotos visomis galimomis kryptimis, – gal atleisite man, jei pasakysiu, kad net Goethe's proza – manieringumo ir grakštumo mišinys – nėra išimtis; joje kaip veidrodyje atsispindi „seni geri laikai“, ji yra tų laikų vokiško skonio išraiška, laikų, kai dar egzistavo toks skonis – rokoko *in moribus et artibus* (papročiuose ir menuose). Lessingas, dėl savo aktoriškos prigimties daug supratęs ir daug kame orientavęsis, yra išimtis: ne veltui jis vertė Bayle'į ir mėgo užsisklęsti su Diderot ir Voltaire'u, o dar mieliau su romėnų komediografais; Lessingas buvo laisvamintis, tokiu pat skubriu tempu mąstęs ir bėgęs iš Vokietijos. Bet ar net Lessingo prozoje vokiečių kalba būtų galima pakartoti Machiavelli'o tempą, kuris savo „*Il Principe*“ kvėpuoja nuostabiu sausu Florencijos oru ir pačius rimčiausius dalykus dėsto nevaržomu *allegriissimo*, artistiška pašaipūno siela turbūt suvokdamas, kokiai priešybei ryžtasi, – ilgos, sunkios, tvirtos, pavojingos mintys, o tempas galopo ir puikiausia padaužos nuotaika. Kas galiausiai rizikuotų išversti į vokiečių kalbą Petronijų, kuris žodžiais, fantazija, išmone buvo įvaldęs *presto* geriau už bet kurį muzikos korifėjų: kas jam visos ligoto, ydingo pasaulio, taip pat ir „senojo pasaulio“ klampynės, jei kojos jį neša kaip vėjas, jeigu alsuodamas pilna krūtine jis skrieja kartu su pašaipūnu vėju, gydančiu visus bėgimu! Ir pagaliau Aristofanas, tas džiuginantis ir stiprinantis protas; vien dėl jo galima atleisti visai Graikijai, kad ji egzistavo, žinoma, tarus, jog puikiausiai suprantama, ką čia reikia atleisti, kuo džiaugtis, – ir aš nežinau, kas vertė mane svajoti apie Platono slaptinę, jo panašią į sfinkso prigimtį labiau negu laimingai išlikęs *petit fait* (*pranc.* nereikšmingas faktas): mirties patalė po pagalve buvo rasta ne kokios nors egiptietiška, pitagorietiška ar platoniška „Biblija“, o Aristofanas. O ir kaip Platonas būtų ištvėręs gyvenimą – graikišką gyvenimą, kurį jis neigė, – jei ne Aristofanas!

29

Tik nedaugeliui lemta būti nepriklausomiems, tai – stipriųjų privilegija. Kas jos siekia, nors ir turėdamas teisę, tačiau be vidinio poreikio, tas įrodo, kad jis turbūt ne tik stiprus, bet ir nepaprastai įžūlus. Jis įeina į labirintą, tūkstanteriopai padidindamas gyvenimo keliamus pavojus, iš kurių toli gražu ne pats menkiausias yra tai, jog niekas neįžvelgia, kaip ir kur jis pasiklys, nutols nuo žmonių ir bus sudraskytas į gabalus kokio nors urvinio sąžinės minotauro. Jei toks žmogus pražus,

tai įvyks taip toli, kad niekas to nesupras, niekas nepajus ir niekas jo neužjaus, – o atgal kelio nėra! Nėra kelio atgal į žmogiškąją pagailą!

30

Mūsų įžvalgiausios mintys turi – ir privalo! – nuskambėti kaip kvailystės, o tam tikromis aplinkybėmis ir kaip nusikaltimai, kai jos draudžiamu būdu pasiekia ausis tų, kurie nėra gimę jas išgirsti. Egzoteriniai ir ezoteriniai filosofai, kurie buvo skiriami Indijoje, Graikijoje, Persijoje ir musulmoniškuose kraštuose, žodžiu, visur, kur buvo tikima hierarchija, o ne lygybe ir lygiomis teisėmis, – skiriasi vieni nuo kitų ne vien tuo, kad egzoterikas iš išorės, o ne iš vidaus žvelgia, vertina, matuoja ir sprendžia, – svarbiausia, kad jis žvelgia į daiktus iš apačios į viršų, o ezoterikas – iš viršaus į apačią! Būna tokių sielos aukštumų, iš kurių žvelgiant netgi tragedija nustoja buvusi tragedija, ir, net sujungus viso pasaulio sielvartą, kas ryžtųsi spręsti, ar toks reginys būtinai sukels užuojautą, taigi padvigubins ir sielvartą?.. Aukštesnės žmonių padermės penas ir atgaiva – beveik nuodai žemesnei ir menkesnei padermei. Paprasto žmogaus dorybės tikriausiai būtų filosofo ydomis ir silpnybėmis; visai įmanoma, kad aukštesnės padermės žmogus tik išsigimdamas ir pražudydamas savo sielą įgytų savybių, leidžiančių jį garbinti kaip šventąjį žemesniajame pasaulyje, į kurį jis smunka. Yra knygų, kurios sielai ir sveikatai daro priešingą poveikį, – tai priklauso nuo to, ar jomis naudojasi žemesnė siela, kuriai būdinga žemesnė vitalinė energija, ar aukštesnė ir galingesnė siela: pirmuoju atveju – tai pavojingos, graužiančios, ardančios knygos, antruoju – heroldo šūkliai, raginantys pirmyn narsiausius iš narsiausių. Visiems skirtos knygos visada dvokia: jos sugėrė menkų žmogelių kvapą. Ten, kur liaudis valgo ir geria, netgi kur ji garbina, ten paprastai dvokia. Jei nori kvėpuoti grynu oru, neik į bažnyčią.

31

Jaunystėje ir garbini, ir niekini dar neįvaldęs pustonų meno, t. y. vertingiausio gyvenimo laimėjimo, – ir gauni pelnytą atpildą už tai, kad užsipuldavai žmones ir daiktus su savo „Taip“ ir „Ne“. Viskas taip jau sutvarkyta, kad blogiausias iš visų skonių, besąlygiškumo skonis, žiauriai klaidina ir panaudojamas piktam tol, kol žmogus išmoksta įdėti į savo jausmus truputėlį meno, o dar geriau – ima teikti pirmenybę artefaktams, kaip ir daro tikri gyvenimo menininkai. Įniršis ir didelė pagarba tinka jaunystei, ir ji, atrodo, nenurims, kol neiškraipys žmonių ir daiktų taip smarkiai, kad juos būtų galima užsipuldinėti, – jaunystė jau pati savaime yra truputį veidmaininga ir apgaulinga. Vėliau, kai jauna siela, iškankinta nusivylimų, galų gale nepatikliai atsigręžia į save, dar neatvėsusi ir nesutramdyta netgi savo įtarume ir sąžinės graužatyje, – kaip ji dabar piktinasi, kaip nekantriai drasko save, kaip kerštauja už tai, kad taip ilgai buvo save apakinusi, tarsi tai buvo savanoriškas spanginimas! Toks jau pereinamasis laikotarpis, kai žmogus save baudžia nepasitikėdamas savo jausmais, kai susižavėjimą vargina abejonės ir net gyna sąžinė suvokiama kaip pavojus, kaip subtilesnio garbingumo apniūkimas ir nuovargis, ir svarbiausia, mes tampame priešininkais, principingais „jaunystės“ priešininkais. – Dar dešimt metų, ir imi suprasti, kad visa tai irgi buvo – jaunystė!

32

Per ilgiausią žmonijos istorijos epochą – ji vadinama priešistoriniais laikais – poelgiai buvo vertinami pagal jų padarinius: poelgis pats savaime ir jo ištakos nebuvo svarstomi, bet panašiai, kaip ir dabar Kinijoje, kur pagal vaikus vertinami jų

tėvai, sėkmė arba nesėkmė turėjo grįžtamąjį poveikį ir lėmė, kaip žmonės galvojo apie poelgį – gerai ar blogai. Pavadinkime tą periodą ikimoraliniu žmonijos periodu: imperatyvo „pažink save!“ tuo metu ji dar nežinojo. Bet per pastaruosius dešimt tūkstančių metų didesnėje žemės rutulio dalyje pamažu buvo prieita prie nuomonės, kad apie poelgio vertę reikia spręsti ne iš jo padarinių, o pagal ištakas. Išties tai didelis įvykis, žymus požiūrio ir mato patobulinimas, neįsisąmonintas aristokratiškas vertybių ir tikėjimo „kilme“ viešpatavimo efektas, požymis periodo, kurį siaurąja prasme galima pavadinti moraliniu, – pirmas savęs pažinimo žingsnis buvo žengtas. Vietoj padarinių – ištakos: koks perspektyvos apgręžimas! Ir, žinoma, tai įvyko tik po ilgos kovos ir svyravimų! Tačiau dėl šios permainos įsigalėjo naujas lemtingas prietaras, savotiška susiaurinta interpretacija: poelgio ištakos imtos interpretuoti kaip jo kilmė iš ketinimo pačia griežčiausia prasme; visi pradėjo tikėti, kad poelgio vertę įrodo ketinimo vertė. Ketinimas kaip vienintelė poelgio ištaka ir priešistorė, – praktiškai iki šiol žemėje ginama, peikiama, teisiama, taip pat ir filosofuojama remiantis šiuo prietaru. – Bet ar šiandien neiškilo mums būtinybė, remiantis nauju, nuodugnesniu savęs suvokimu, dar kartą ryžtis esminiam vertybių perkainojimui, – ar nestovime mes ant slenksčio tokio periodo, kurį negatyviai būtų galima apibūdinti kaip nemoralinį ar užmoralinį? Juk šiandien bent jau mes, imoralistai, įtariame, kad poelgio lemiamą vertę sąlygoja kaip tik tai, kas jame yra neapgalvota iš anksto, ir kad visi su juo susiję ketinimai, viskas, ką veikėjas gali žinoti, „įsisąmoninti“, yra tik poelgio paviršinis sluoksniu, jo „oda“, kuri, kaip ir kiekviena „oda“, kažką išduoda, bet dar daugiau slepia. Žodžiu, mes manome, kad ketinimas yra tik ženklas ir simptomas, kurį dar reikia interpretuoti, – jis reiškia pernelyg daug, taigi pats savaime nereiškia beveik nieko; mes manome, kad moralė ligšioline prasme, ketinimų moralė, buvo prietaras, kažkas pernelyg skubota ir pirma laiko, kažkas panašus į astrologiją ir alchemiją, taigi kažkas, ką būtina įveikti. Moralės įveikimas, o tam tikra prasme netgi jos saviįveika – pavadinkime taip tą ilgą, slaptą darbą, patikėtą subtiliausioms ir garbingiausioms, bet taip pat ir kandžiausioms nūdienos sąžinėms, gyviems sielos bandymo akmenims.

33

Nieko nepadarysi: reikia ryžtingai pareikalauti ataskaitos ir negailestingai teisti atsidavimą, aukojimąsi artimui, visą savęs išsižadėjimo moralę, taip pat kaip ir „nesuinteresuotos žiūros“ estetiką, kuria prisidengus šiandien kastruojamas menas esą siekiant turėti švirią sąžinę. Pernelyg saldus ir kerintis tas jausmas – „kitiems“, „ne man“, kad nereikėtų čia būti itin nepatikliam ir nepaklausti: „Ar tai ne vilionės?“ Kad tokie jausmai patinka tam, kas juos patiria, ir tam, kas naudojasi jų vaisiais, taip pat ir paprastam stebėtojui, – tai dar ne argumentai jų naudai. Priešingai, tai verčia būti atsargiam. Taigi būkime atsargūs!

34

Kad ir kokios filosofinės pozicijos šiandien laikytumės, kiekvienu atveju matyti pasaulio, kuriame mes manome gyveną, klaidingumas, ir tai yra tikriausia ir tvirčiausia, ką mūsų akys dar gali įžvelgti. Šiam faktui patvirtinti mes randame vis naujų argumentų, ir tai galėtų sugundyti mus pradėti spėlioti apie ištakas apgaulės, slypinčios „daiktų esmės“ principu. Bet tas, kas dėl pasaulio melagingumo kaltina mūsų mąstymą, taigi „dvasią“, – garbinga išėitis, kurios sąmoningai ar nesąmoningai griebiasi kiekvienas *advocatus dei* (Lot. Dievo advokatas), – tas, kas galvoja, jog pasaulį kartu su erdve, laiku, forma, judėjimu klaidingai atskleidžia mąstymas, tas bent jau visai pagrįstai gali nepasikliauti pačiu mąstymu: ar ne jis

iškrėtė mums patį didžiausią pokštą? Ir kas laiduos, kad ir dabar jis to paties nedaro? Kalbant rimtai: kažkuo jaudina ir kelia pagarbą mąstytojų nekaltybė, kuri leidžia jiems netgi šiandien kreiptis į sąmonę su prašymu duoti jiems sąžiningus atsakymus: pavyzdžiui, ar ji „reali“ ir kodėl, tiesą sakant, ji taip ryžtingai stumia nuo savęs išorinį pasaulį ir t. t. ir pan. Tikėjimas „betarpiška tikrybe“ yra moralinis naivumas, teikiantis garbę mums, filosofams, – bet ar ne laikas mums tapti ne „vien moraliniais“ žmonėmis! Už moralės ribų šis tikėjimas yra kvailystė, nedaranti mums garbės! Privačiame gyvenime perdėtas nepatiklumas gali būti laikomas „blogo būdo“ požymiu, taigi ir neprotingu dalyku, – tačiau tarp mūsų, anapus privataus gyvenimo ir jo „Taip“ ir „Ne“, – kas galėtų sukliudyti mums būti neprotingiems ir pasakyti: filosofas, kuris iki šiol visada buvo kvailiausia būtybė žemėje, turi teisę turėti „blogą charakterį“, – šiandien jo pareiga būti nepatikliam, piktai žvairuoti iš kiekvienos abejonės bedugnės. – Atleiskite man šią niūrią grimasą, tai tik juokai: aš jau seniai kitaip galvoju apie apgaulę bei apsigavimą, kitaip juos vertinu ir visada esu pasirengęs užtvoti aklam įniršiui, su kuriuo filosofai kovoja prieš apgaulę. Kodėl ne? Kad tiesa vertingesnė už regimybę, tėra moralinis prietaras, – prasčiausiai pagrįsta pasaulyje prielaida. Pripažinkite bent vieną dalyką: gyvenimo iš viso nebūtų, jeigu jis nesiremtų perspektyvos įvertinimu ir regimybe; ir jei kas norėtų su doringu entuziazmu ir bukumu (tokiu būdingu kai kuriems filosofams) visiškai panaikinti „regimybės pasaulį“, tai, – žinoma, tarus, kad jūs tai galėtumėte, – iš jūsų „tiesos“ neliktų nė ženklų! Tiesą sakant, kas išvis verčia mus priimti prielaidą, kad egzistuoja esminga „teisingumo“ ir „klaidingumo“ priešybė? Ar nepakanka pripažinti skirtingus regimybės laipsnius, šviesesnius ir tamsesnius regimybės šešėlius ir bendrą toną, – įvairius *valeurs* (*pranc.* atspalvius, niuansus), kaip pasakytų dailininkas? Kodėl pasaulis, kuris vienaip ar kitaip mus liečia, negalėtų būti fikcija? O jei kas nors paklaus: „bet ją turi sukurti kūrėjas?“ – argi nebūtų galima atsakyti jam visai aiškiai: „Kodėl?“ Ar neturi šitas „turi“ fikcijos bruožų? Argi negalima žiūrėti į subjektą taip, kaip ir į predikatą bei objektą, truputį ironiškai? Ar negalėtų filosofas pakilti virš tikėjimo gramatika? Guvernantės reikia gerbti, bet ar ne laikas filosofams atsisakyti gubernančių tikėjimo?

35

O Voltaire‘ai! O humaniškume! O bukume! „Tiesoje“, jos ieškojime kažko esama; ir jei žmogus tai daro pernelyg žmogiškai, – „*Il ne cherche le vrai que pour faire le bien*“ (*pranc.* jis ieško tiesos kurti gėriui), – kertu lažybų, jis nieko neras!

36

Sakykime, kad, be mūsų troškimų ir aistrų pasaulio, nieko nėra „duota“ realaus ir mes negalime nei pakilti, nei nusileisti į kokią nors kitą „realybę“, kuri skirtusi nuo potraukių realybės, – nes mūsų mąstymas tėra šių potraukių tarpusavio santykiai, – argi negalima vieną kartą pabandyti ir paklausti, ar šios duotybės nepakanka, kad, remdamiesi panašiomis į ją, suprastume ir vadinamąjį mechanistinį (arba „materialųjį“) pasaulį? Aš noriu pasakyti – suprastume jį ne kaip apgaulę, „regimybę“, „vaizdinį“ (taip suprato Berkeley‘s ir Schopenhaueris), o kaip realybę, kuri yra tolygi mūsų afektams, – kaip primityvesnę afektų pasaulio formą, kurios didingoje vienovėje dar slypi visa, kas įgyja pavidalą ir išsišakoja organiniame procese (ir, žinoma, išlempa ir susilpnėja), – kaip tam tikrą instinktyvaus gyvenimo rūšį, kurioje visos organinės funkcijos, taip pat ir savireguliacija, asimiliacija, maitinimasis, išskyrimas, medžiagų apykaita, yra sintetiškai susietos viena su kita, – kaip gyvenimo praformą? – Galų gale ryžtis tokiam bandymui ne tik leistina, –

metodo sąžinė to net reikalauja. Nepripažinti priežastinių ryšių tipų įvairovės tol, kol, bandant išsiversti su vieninteliu tipu, nepasiekiamą paskutinę ribą (nesąmonė, jei galima taip pasakyti), – štai metodo moralė, kurios šiandien negalima atsisakyti: kalbant matematikos kalba, ji kyla „iš jo apibrėžimo“. Pagaliau klausimo esmė tokia: ar mes iš tikrųjų pripažįstame, kad valia yra veikianti priežastis? – jei taip, – o iš esmės tikėti tuo reiškia tikėti pačiu priežastingumu, – tai mes privalome pabandyti hipotetiškai įvesti valios priežastingumą kaip vienintelį priežastinį ryšį. Žinoma, „valia“ gali veikti tik „valią“, o ne „medžiagą“ (pavyzdžiui, ne „nervus“): gana, reikia rizikuoti ir panagrinėti hipotezę, ar tik valia neveikia valios visur, kur konstatuojamas „poveikis“, ir ar tik ne valios padariniai yra visi mechaniniai reiškiniai, jei tik veikia jėga, būtent valios jėga. – Pagaliau tarkime, kad mums pavyktų paaiškinti visą mūsų instinktyvų gyvenimą kaip vienos pagrindinės valios formos išsišakojimą, – būtent galios valios, tai mano tezė; tarkime, kad visas organines funkcijas galima traktuoti kaip galios valią ir drauge išspręsti taip pat pastojimo bei maitinimosi problemą, – tai viena problema; tuomet kartu mes įgytume teisę vienareikšmiškai apibrėžti kiekvieną veikiančią jėgą taip: tai – galios valia. Pasaulis, matomas iš vidaus, pažymimas ir apibrėžiamas pagal jo „intelegebilinį charakterį“, būtų „galios valia“ ir niekas daugiau.

37

“Kaip? Ar tai nereiškia, kalbant populiariai: Dievas yra paneigtas, o velnias – ne?“ Priešingai, mano bičiuliai! Ir, po velnių, kas gi verčia jus kalbėti populiariai!

38

Tai, kuo ryškioje naujųjų laikų šviesoje pasirodė besanti Prancūzijos revoliucija, – siaubingas ir, atidžiau pasižiūrėjus, nereikalingas farsas, į kurį žiūrėdami iš tolo kilmingi ir svajingi visos Europos žiūrovai taip ilgai ir aistringai, su tokiu pasipiktinimu ir susižavėjimu jį interpretavo, kol po interpretacijos sluoksniu išnyko pats tekstas: taip, matyt, kilnūs palikuonys dar kartą galėtų klaidingai suprasti visą praeitį, kurios vaizdas tik tokiu atveju ir būtų ištvėriamas... O gal veikiau reikia paklausti: ar tai dar neįvyko? Ar mes patys nesame tie „kilnūs palikuonys“? Ir ar ne dabar, jei tik teisingai suvokiame, – tai ir įvyko?

39

Niekas taip lengvai nesutiks laikyti kokį nors mokymą teisingu vien todėl, kad jis daro žmones laimingus arba dorybingus; išskyrus galbūt tik mielus idealistus, kurie žavisi Gėriu, Tiesa, Grožiu, – tai jų tvenkinyje plaukioja visos įmanomos margos, nerangios ir geraširdės geistinybės. Laimė ir dorovė – ne argumentai. Net protingiausios sielos dažnai užmiršta, kad nelaimė ir yda – taip pat ne kontrargumentai. Kokia nors nepaprastai žalinga ir pavojinga teorija galėtų būti teisinga; iš pačios būties sąrangos galėtų kilti tai, kad ją visiškai atskleidusiojo laukia pražūtis, todėl ir dvasios stiprybė būtų matuojama pagal tai, kiek „tiesos“ žmogus dar ištvėria arba, tiksliau, kiek, jo manymu, būtina tiesą atskiesti, pasaldinti, pridengti, aptemdyti, iškraipyti. Šiaip ar taip, nėra jokios abejonės, kad piktiems ir nelaimingiems paprasčiau atrasti tam tikras tiesos dalis ir kad jų sėkmė labiau tikėtina, – o ką jau kalbėti apie piktus ir laimingus, – rūšį, kurią nutyli moralistai. Galbūt griežtumas ir klasta labiau skatina stiprios, nepriklausomos dvasios ir filosofo atsiradimą negu švelnus, subtilus, nuolaidus doringumas ir menas nesisieloti dėl nieko, – savybės, taip vertinamos, ir vertinamos pagrįstai, jeigu jas turi

mokslininkas. Žinoma, tarus, kad „filosofo“ sąvoka nesusiaurinama iki rašančio knygas filosofo, tuo labiau iki dėstančio knygoje savo filosofiją! – Paskutinį brūkšnį laisvaminčio filosofo portrete brūkšteli Stendhalis, – aš jį specialiai pabrėžiu turėdamas galvoje vokišką skonį, – jis atgrasus vokiškam skoniui. „*Pour être bon philosophe*, – sako šis paskutinis didysis psichologas, – *Il faut être sec, clair, sans illusion. Un banquier, qui a fait fortune, a une partie du caractère requis pour faire des découvertes en philosophie, c'est-à-dire pour voir clair dans ce qui est.*“ (pranc. Norint būti geru filosofu, reikia būti sausam, aiškiam, neturėti iliuzijos. Praturtėjęs bankininkas turi charakterio bruožų, būtinų tam, kad galėtų daryti atradimus filosofijoje, t.y., aiškiai suvokti tai, kas yra).

40

Visa, kas gilu, mėgsta maskuotis, – o giliausi dalykai visai nepakenčia vaizdų ir palyginimų. Ar negalėtų priešybė būti tinkamiausias apdaras Dievo gėdai apgobti? Vertas dėmesio klausimas: būtų keista, jei koks nors mistikas kadaise nebūtų drįsęs pareikšti kažką panašaus. Būna tokių subtilių vyksmų, kad tikrai verta užmaskuoti juos šiurkštumu ir padaryti neatpažįstamus; meilė ir beribis kilniaširdiškumas lemia poelgius, po kurių labiausiai patartina paimti į rankas lazda ir primušti liudininką: tegul jo atmintis aptems. Kai kas įsigudrina aptemdyti ir sujaukti savo atmintį, kad galėtų atkeršyti bent šiam vieninteliam bendrininkui: gėda išradinga. Juk labiausiai gėdijamasi ne paties gėdingiausio: po kauke slepiasi ne tik klasta, – viduje būna ir labai daug gerumo. Aš galėčiau įsivaizduoti, kad žmogus, saugantis ką nors brangaus ir trapaus, rieda per gyvenimą grubus ir apvalus kaip tvirtais lankais apjuosta, pažaliavusi nuo senumo vyno statinė: to reikalauja subtili gėda. Žmogaus, kurio gėda gili, tyko lemtis ir subtilūs sprendimai keliuose, kuriais mažai kas vaikšto ir kurių neturi žinoti net artimieji ir artimiausieji: jo gyvenimo pavojai paslėpti nuo jų akių, paslėpta taip pat ir vėl atgautoji gyvenimo ramuma. Toks slapukas, instinktyviai naudojantis kalbą tylėjimui ir nutylėjimui ir meistriškai išsisukantis nuo atvirumo, nori ir reikalauja, kad draugų širdyse ir mintyse vietoj jo klajotų jo kaukė. Net jei, sakykime, jis to nenori, vieną dieną jam vis tiek atsivers akys ir jis pamatys, kad ten – kaukė, ir gerai, kad ji ten yra. Kiekvienai giliai sielai reikia kaukės; dar daugiau – kiekviena gili siela pamažu apauga kauke: nes nuolat klaidingai ir lėkštai interpretuojamas kiekvienas jos ištartas žodis, kiekvienas žengtas žingsnis, kiekvienas gyvenimo ženklas.

41

Būtina save išbandyti, – ar esi pašauktas būti nepriklausomas ir įsakinėti, – ir išbandyti laiku. Nedera vengti išbandymų, nors galbūt tai yra visų pavojingiausias žaidimas, nors esi išbandomas tik prieš patį save kaip liudininkas ir teisėjas. Reikia prie nieko neprisirišti, net prie paties mylimiausio žmogaus: kiekvienas žmogus – kalėjimas, taip pat ir kampas. Neprisirišti prie tėvynės, net jeigu ji kenčia ir prašosi tavo pagalbos, – nuo triumfuojančios tėvynės nususukti yra lengviau. Neprisirišti prie užuojautos, net jei gailimasi aukštesniųjų žmonių, atsitiktinai išvydus jų retai rodomą kančią ir bejėgiškumą. Neprisirišti prie mokslo, net jei jis vilioja mus brangiausiaisiais, iš pažiūros būtent mums išsaugotais lobiais. Neprisirišti ir prie savo išsivadavimo, prie tos saldžios tolumos ir svečios šalies paukščio, skrendančio vis aukščiau, kad daugiau matytų apačioje (pavojus, tykantis skrendančio). Neprisirišti prie savo dorybių ir netapti kokio nors vieno bruožo, pavyzdžiui, svetingumo, auka – didžiausias pavojus kilnioms, turtingoms sieloms, kurios dalija save išlaidžiai,

beveik abejingai, ir liberalumo dorybę paverčia yda. Reikia mokėti saugotis, – tai sunkiausias nepriklausomybės išbandymas.

42

Ateina nauja filosofų padermė, – aš surizikuosiu ją pavadinti tokiu vardu, kuris anaipol nėra nepavojingas. Kiek spėju, kiek jie leidžiasi būti atspėjami, – mat jų padermei būdingas siekimas išlikti mįsle, – šie ateities filosofai norėtų, nesvarbu, pagrįstai ar ne, būti vadinami gundytojais. Tiesą sakant, šis vardas tėra išbandymas ir, ko gero, pagunda.

43

Ar šie ateities filosofai yra „tiesos“ draugai? Labai tikėtina – juk iki šiol visi filosofai mylėjo savo tiesas. Tačiau visai aišku, kad jie nebus dogmatikai. Jų išdidumui, jų skoniui atgrasi tiesa, tampanti tiesa visiems, nors iki šiol kaip tik tai buvo visų dogmatinių pastangų slaptas tikslas ir prasmė. „Mano sprendinys yra mano; vargu ar dar kas nors turi į jį teisę“, – galbūt pasakys toks ateities filosofas. Reikia atsakyti blogo skonio – geisti sutikti su daugelio nuomone. „Gėris“ nustoja būti gėriu, nuskambėjęs iš kaimyno lūpų. Tuo labiau „visuotinis gėris“ – iš kur jam rasti! Žodis prieštarauja pats sau – tai, ką gali turėti visi, visada turi menką vertę. Pagaliau turi būti taip, kaip yra ir buvo visada: dideli dalykai – dideliems, prarajos – giliems, švelnumas ir šiurpas – subtiliems, žodžiu, visi reti dalykai – retiems.

44

Ar po viso to man dar reikia pabrėžti, kad jie bus laisvi, labai laisvi protai – šie ateities filosofai, ir ne tik laisvi, o dar daugiau: aukštesni, didesni ir iš esmės kitokie, tai yra jų nebus galima neįvertinti ir supainioti su kitais? Bet, sakydamas šiuos žodžius, aš jaučiu tiek jiems, tiek ir mums, jų heroldams ir pirmtakams, – mums, laisvi protai! – pareigą kartu su jumis išsklaidyti seną, kvailą prietarą ir nesusipratimą, kuris nuo seno tarsi migla gaubia „laisvo proto“ sąvoką. Visuose Europos kraštuose, taip pat ir Amerikoje, piktnaudžiaujama šiais žodžiais – ir kaltė už tai tenka padermei labai siaurų, grandinėmis sukaustytų, įkalintų protų, kurių norai prieštarauja tam, kas slypi mūsų ketinimuose ir instinktuose, – jau nekalbant apie tai, kad, palyginti su naujais ateities filosofais, jie tėra uždaryti langai ir užrakintos durys. Vienu žodžiu, šie neva „laisvi protai“ yra lygintojai – demokratinio skonio ir jo „modernių idėjų“ plepūs ir grafomaniški vergai, žmonės be vienatvės, drambloti bernapalaikiai, kuriems nestinga nei įžūlumo, nei pagarbaus dorybingumo; bet jie nelaisvi ir juokingai paviršutiniški, pirmiausia savo polinkiu ligšiolinėse senosios visuomenės formose ieškoti visų žmogaus nelaimių ir negandų priežasčių, – žinoma, tiesa čia pastatoma ant galvos! Ko jie siekia visomis išgalėmis? Sukurti visuotinę palaimą bandai, kuri ganosi žaliuose ganyklose, kiekvienam garantuoti saugumą, patogumą, malonumą, gyvenimo palengvinimą; jų dvi labiausiai nuvalkiotos dainelės ir dvi įsikaltos pamokos – tai „teisių lygybė“ ir „užuojauta visiems kenčiantiems“, o kančią jie suvokia kaip kažką, kas turi būti panaikinta. Mes, manantys priešingai, įdėmiai ir sąžiningai ištyrinėję, kur ir kaip lig šiol labiausiai vešėjo augalas, vadinamas „žmogumi“, teigiame, kad kiekvieną kartą tai vyko visai priešingomis aplinkybėmis, kad gresiantys jam pavojai turėjo nepaprastai padidėti, jo išradingumas ir vaizduotė (jo „protas“), veikiami ilgalaikės priespaudos ir prievartos, turėjo pavirsti rafinuota drąsa, o jo gyvenimo valia – išaugti iki besąlygiškos galios valios; mes teigiame, kad žiaurumas, prievarta,

vergstė, pavojus, tykantis gatvėje ir širdyje, uždarumas, stoicizmas, pagundos ir visokia velniava, visa, kas bloga, siaubinga, tironiška, grobuoniška ir gyvuliška žmogaus sieloje, – taip pat gerai padeda „žmogaus“ rūšies išaukštinimui, kaip viso to priešingybė. – Sakydami tik tai, mes sakome anaip tol ne viską, ir kalbėdami ar tylėdami mes, šiaip ar taip, esame kitame dabartinės ideologijos ir bandos lūkesčių gale – galbūt mes jų antipodai? Kas čia keista, kad mes, „laisvi protai“, ne itin linkę atverti širdį kitiems? Kad mes nelabai linkę pasidalinti tuo, nuo ko gali išsivaduoti protas ir kur link po to jis galbūt pasuks? O jei kalbėsime apie pavojingą formulę „anapus gėrio ir blogio“, dėl kurios mes bent jau nebūsime painiojami su kuo nors kitu, – tai mes esame kažkas kita negu „*librespenseurs*“, „*liberi pensatori*“, „laisvaminčiai“ ar kitaip save vadinantys visi tie šaunūs „modernių idėjų“ gynėjai. Kaip namiškiai ar bent svečiai mes pabuvojome įvairiuose dvasios prieglobsčiuose: mes – amžini bėgliai iš tvankių, jaukių kampelių, kuriuose mus bandė sulaukyti palankumas ir priešiškus, jaunystė, kilmė, atsitiktiniai susitikimai su žmonėmis ir knygomis arba kelionių nuovargis; širstantys, išvydę visokius priklausomybės masalus – garbę, pinigus, aukštas pareigas, jausmų akivarus; dėkingi net už negandą ir permainingą ligą, nes ji visada padėdavo mums išvengti kokios nors taisyklės ir „prietaro“; dėkingi Dievui, velniui, aviai ir kirminui, nepadoriai smalsūs, tyrinėjantys iki žiaurumo, su pirštais, sugriebiančiais tai, kas nesugriebiama, su dantimis ir skrandžiais, suvirškinančiais tai, kas nesuvirškinama, pasišovę imtis bet kokio amato, kuriam reikia guvaus proto ir aštrių juslių; dėl „laisvos valios“ pertekliaus pasirengę visokiai rizikai ir avantiūrai; su išorinėmis ir vidinėmis sielomis, kurių galutinių siekių niekas negali lengvai įžvelgti, su artumomis ir tolumomis, kurių krašto niekas negali prieiti, besislepiantys po šviesos apsiaustu, užkariautojai, panašūs į turto paveldėtojus ir švaistūnus, rinkėjai, nuo ryto iki vakaro tvarkantys savo rinkinius, šykštuoliai, sėdintys ant perpildytų skrynių ir stalčių; taupūs mokydami ir užmiršdami, išradingi schemų kūrėjai, kartais pasididžiuojantys kategorijų lentelėmis, kartais pedantai, kartais nakties pelėdos saulėtą vidurdienį, o prireikus – net daržo baidyklės. Šiandien kaip tik to reikia – juk mes esame apsigimę, prisiekę ir pavydus vienvėdės draugai, mūsų giliausios pusiaunakčio ir pusiaudienio vienvėdės... Tokie mes esame, mes, laisvi protai! Ir galbūt jūs panašūs į mus, jūs, ateinantys, – jūs, naujieji filosofai?

Trečias skyrius

Religiumas

45

Žmogaus siela ir jos ribos, iki šiol pasiekta žmogaus vidinės patirties apimtis, tos patirties aukštumos, gilumos ir tolumos, visa ligšiolinė sielos istorija ir jos dar neišnaudotos galimybės, – tai puikiausi medžioklės plotai apsigimusiam psychologui ir „didžiosios medžioklės“ mėgėjui. Bet kaip dažnai apimtas neviltingas jis turi tarti: „Vienas pats! Ak, tik vienas pats! O čia didžiulė giria ir tyrai!“ Todėl norėtų turėti jis keletą šimtų varovų ir rują gerai apmokytų skalikų, kuriuos galėtų nuvyti į žmogaus sielos istorijos sritį, kad ten susektų ir pakeltų jo žvėrį. Veltui: jis nuolat su kartėliu įsitikina, kaip sunku rasti skalikų ir varovų visiems tiems dalykams, kurie žadina jo smalsumą. Pasiūsti apmokytus pagalbininkus į naujus ir pavojingus medžioklės plotus, kur reikia narsos, guvumo ir apsukrumo, kliudo tai, kad jie nenaudingi kaip tik ten, kur prasideda „didžioji medžioklė“ ir didieji pavojai: būtent ten jie praranda savo gerą uoslę ir regėjimą. Pavyzdžiui, kad įspėtum ir išaiškintum, kaip iki šiol *homines religiosi* sieloje plėtojosi žinojimo ir sąžinės problema, reikia

pačiam būti tokiam giliam, tokiam sužeistam, tokiam siaubingam, kokia buvo Pascalio intelektualinė sąžinė; be to, reikia dar to nusidriekusio dangaus, aiškaus, pikto dvasingumo, kuris iš aukštumų leistų įžvelgti, sutvarkyti, išprausti į formules tą pavojingą ir skausmingą išgyvenimų spiečių. Bet kas galėtų padaryti man šią paslaugą! Ir kas turėtų laiko laukti tokių tarnų! – akivaizdu, kad jie gimsta pernelyg retai, visais laikais jie tokia retenybė! Galų gale, norint ką nors žinoti, reikia viską padaryti pačiam, tai reiškia – padaryti daug! Bet ką daryti, jei toks malonumas man yra mieliausia iš ydų, – atsiprašau! norėjau pasakyti: tiesos meilė atlyginama ne tik danguje, bet jau ir žemėje.

46

Tikėjimas, kokio siekė (ir neretai pasiekdavo) ankstyvoji krikščionybė skeptiškame ir pietietiška laisvaminčiame pasaulyje, kuriame jau daugelį amžių kovojo filosofinės mokyklos ir kuriame *imperium Romanum* diegė toleranciją, – šis tikėjimas nėra nuoširdus ir griežtas valdinio tikėjimas savo Dievu ir krikščionybė, būdingas Lutheriui, Cromwelliui ar kokiam nors šiauriečiui, dvasios barbarui; jau veikiausiai tai Pascalio tikėjimas, siaubingai panašus į lėtą proto savižudybę, – atsparaus, gajaus, kirmėliško proto, kurio vienu smūgiu, vienu kirčiu nugalabysi. Krikščioniškas tikėjimas nuo pat pradžių yra atsižadėjimas: atsižadėjimas visokios laimės, visokio išdidumo, visokios dvasios savimonės, taip pat ir nusižeminimas, ir pasityčiojimas iš savęs, savęs žalojimas. Žiaurumas ir finikiečių religingumas slypi tame tikėjime, kurio reikalaujama iš paslankios, sudėtingos ir pernelyg jautrios sąžinės; jis remiasi prielaida, kad dvasios nusižeminimas yra neapsakomai skausmingas, kad visa tokios dvasios praeitis ir įpročiai priešinosi tam *absurdissimum*, kokį pateikia jai „tikėjimas“. Dabartiniai žmonės, apatiški visai tai krikščioniškai nomenklatūrai, jau nesuvokia, koks klaikus yra superliatyvas, slypintis paradoksiškoje senovės žmogui formulėje „Dievas ant kryžiaus“. Niekada ir niekur niekas iki šiol neregėjo tokios apvertimo drąsos, tokio pasibaisėtino, mįslingo ir problemiško dalyko, kaip ši formulė: ji pranašavo visų antikos vertybių perkainojimą. – Tai Rytai, gilūs Rytai, tai Rytų vergas taip keršijo Romai ir jos aristokratiškai ir lengvabūdiškai tolerancijai, romėniškajam tikėjimo „katalikiškumui“ – vergą visada piktino ne jo pono tikėjimas, o laisvė netikėti, tas pusiau stoiškas ir šypsantis nesirūpinimas tikėjimo rimtimi. „Švietimas“ piktina: vergas trokšta tik besąlygiškų dalykų, jis supranta tik tironiją; taip pat ir moralėje jis myli ir neapkenčia be pustonijų, iki gelmės, iki skausmo, iki ligos, – jo didžiulis paslėptas kentėjimas sukyla prieš rafinuotą skonį, kuris, regis, neigia kančią. Skeptiškas požiūris į kančią, būdamas iš esmės tik aristokratiškos moralės nuostata, suvaidino ne tokį jau menką vaidmenį paskutiniame dideliame vergų sukilime, kuris prasidėjo kartu su Prancūzijos revoliucija.

47

Ten, kur iki šiol pasaulyje aptinkama religinė neurozė, ji yra susijusi su trim pavojingais dietiškais receptais: vienatve, pasninkavimu ir lytiniu susilaikymu, tačiau neįmanoma tvirtai nuspręsti, kas čia priežastis, kas padarinys ir ar čia apskritai egzistuoja priežastinis ryšys. Pastarąją abejonę lemia ta aplinkybė, kad tiek laukinių, tiek romių tautų religinės neurozės dėsningu simptomu laikytinas staigus ir nežabotas pasileidimas, kuris po to taip pat staigiai virsta atgailos virpuliu ir pasaulio bei valios paneigimu: viena ir kita gal tėra užmaskuota epilepsija? Bet jokia kitu atveju nereikėtų taip vengti aiškinimo, kaip šiuo: apie jokią kitą Dievą iki šiol neaugo tokia nesąmonių ir prietarų gausybė, joks nežadino tokio didelio žmonių, net

filosofų, susidomėjimo, – laikas jau kiek atvėsti ir tapti atsargesniam, o dar geriau – užsimerkti ir nueiti šalin. – Dar ir paskutinės, Schopenhauerio, filosofijos antrajame plane beveik kaip problema pati savaime slypi šis baisus religinės krizės ir atgimimo klausimas. Kaip galima paneigti valią? kaip galimas šventasis? – regis, tai iš tikrųjų buvo tas klausimas, kurį Schopenhaueris kėlė iš pat pradžių ir kuris padarė jį filosofu. Ir grynai schopenhaueriškas padarinys: karščiausias jo šalininkas (berods, paskutinis Vokietijoje) – Richardas Wagneris būtent čia baigė savo gyvenimo darbą ir galiausiai išvedė į sceną siaubingą ir amžiną tipą – Kundry, *type vécu* (pranc. atgyvenusį tipą), su visais būdingais jo bruožais, o tuo pat metu beveik visų Europos šalių psichiatrai turėjo progą stebėti jį iš arti visur, kur religinė neurozė arba, kaip aš pasakyčiau, „religingumas“ – paskutinį kartą pratrūko ir išplito kaip epidemija, kaip „išganymo armija“. – Tačiau paklausus, kuo iš tikrųjų taip traukia šventojo fenomenas visų laikų ir tipų žmones, taip pat filosofus, be jokių abejonių teks atsakyti taip: nuo jo neatsiejama stebuklo regimybė, tiesioginių priešybių, moralės požiūriu priešingų sielos būvių seka; žmonėms atrodė, kad čia galima „užčiuopti“, kaip „blogas žmogus“ akimirksniu tampa šventuoju, geru žmogumi. Ligšiolinė psichologija šioje vietoje patyrė katastrofą: ar neatsitiko tai pirmiausia todėl, kad ji pasidavė moralės malonei, kad ji tikėjo netgi moralinių vertybių priešybe ir tų priešybių ieškodavo, jas įžvelgdavo tekste ir faktinėje dalykų padėtyje? – Kaip? „Stebuklas“ – tik interpretacijos klaida? Filologinis trūkumas?

48

Atrodo, kad lotyniškoms rasėms katalikybė vidujai yra artimesnė negu mums, šiauriečiams, apskritai visa krikščionybė. Todėl netikėjimas katalikiškuose kraštuose reiškia visai ką kita negu protestantiškuose – tam tikrą pasipriešinimą rasės dvasiai, tuo tarpu mums jis reiškia veikia grįžimą prie rasės dvasios (arba bedvasiškumo). Be abejo, mes, šiauriečiai, esame kilę iš barbarų rasių, tai liudija ir mūsų religiniai gabumai – jie menki. Tiesa, tai neliečia keltų, kurie todėl ir išpureno geriausią dirvą krikščionybės sėklai šiaurėje pasėti. Prancūzijoje krikščionybės idealas sužydėjo, kiek leido blyški šiaurės saulė. Koks svetimas mūsų skoniui netgi paskutinių prancūzų skeptikų pamaldumas, jei tik jie savo kraujyje turi keltiško kraujo priemaišą! Kokia katalikiška, kokio nekokio atrodo mums Auguste'o Comte'o sociologija su savo romėniška instinktų logika! Koks jėzuitiškas, nepaisant viso savo priešiško jėzuitams, tas mielas ir protingas ciceronė iš Port Rojalis, Sainte-Beuve'as. Ir netgi Ernestas Renanas: kaip nesuprantamai mums, šiauriečiams, skamba Renano žodžiai, – žmogaus, kurio rafinuotai geidulingą ir patogumus mėgstančią sielą išveda iš pusiausvyros nieko nereiškančios religinės įtampos akimirkos! Pakanka pakartoti paskui jį šiuos gražius žodžius – ir koks pyktis ir išdidumas sukyla kaip atsakas mūsų tikriausiai ne tokioje gražioje ir šiurkštesnėje, būtent vokiškoje, sieloje! – *“disons donc hardiment que la religion est un produit de l'homme normal, que l'homme est le plus dans le vrai quand il est le plus religieux et le plus assuré d'une destinée infinie... C'est quand il est bon qu'il veut que la vertu corresponde à un ordre éternel, c'est quand il contemple les choses d'une manière désintéressée qu'il trouve la mort révoltante et absurde. Comment ne pas supposer que c'est dans ces moments-là, que l'homme voit le mieux?..”* (pranc. Taigi drąsiai sakykime, kad religija yra normalaus žmogaus produktas; kuo žmogus religingesnis ir kuo labiau tiki amžinąja lemtimi, tuo jis teisesnis... Tik būdamas geras jis nori, kad dorybė prilygtų nuo amžių nusistovėjusiai tvarkai; tik vertindamas dalykus nešališkai, jis mirtį suvokia kaip absurdišką ir niekingą dalyką. Argi negalima teigti, kad tomis akimirkomis žmogus suvokia geriausiai?..). Šie žodžiai tokie svetimi mano ausims ir įpročiams, tokie antipodiški, kad, juos perskaitęs, aš įtūžęs įrašiau

šalia: „*la niaiserie religieuse par excellence!*“ (pranc. iš esmės religinė kvailystė) – bet galiausiai aš juos net pamėgau, šiuos žodžius, išreiškiančius ant galvos pastatytą tiesą! Taip miela, taip nuostabu turėti savo nuosavus antipodus!

49

Senovės graikų religingumas stebina neaprėpiama dėkingumo pilnatve, kuri iš jo spinduliuoja, – labai kilnus yra žmogus, kuris taip žiūri į gamtą ir gyvenimą! – Vėliau, kai plebsas Graikijoje įgijo persvarą, religijoje taip pat išsikerojo baimė ir taip buvo parengta dirva krikščionybei.

50

Aistra Dievui: egzistuoja jos prasčiokiškos, atviraširdės ir įkyrios formos, pavyzdžiui, Lutherio, – visas protestantizmas stokoja pietietiškos *delictezza*. Egzistuoja orientališka užmarštis, būdinga nepelnytai pasigailėtam arba išaukštintam vergui, pavyzdžiui, Augustinui, kuriam užgauliai stinga gestų ir potraukių kilnumo. Būna moteriškas švelnumas ir geidulingumas, kuris droviai ir nesąmoningai siekia *unio mystica et physica* (lot. mistikos ir gamtos mokslų vienovės), taip kaip Madame de Guyon. Dažnai aistra Dievui pasireiškia gan keistai, kaip užslėpta merginų ir vaikinų lytinė branda, o retsykais net kaip senmergės isterija ir jos paskutinė ambicija – Bažnyčia jau ne kartą tokiu atveju paskelbdavo moterį šventąja.

51

Galingieji iki šiol pagarbiai lenkdavosi prieš šventąjį, kaip prieš savęs įveikimo mįslę ir tyčinį didžiausią skurdą – kodėl jie lenkėsi? Jie jautė jame – nepaisant menkos ir pasigailėtinios išvaizdos – neįveikiamą jėgą, kuri, sutramdydama juos, siekė išbandyti save, jautė valios stiprybę, kurioje atpažindavo ir gerbdavo savo stiprybę ir viešpatavimo troškimą; garbindami šventąjį, jie garbino kažką savyje. Kartu šventojo vaizdas keldavo jų įtarumą: tokio neregėto atsižadėjimo ir pasipriešinimo prigimčiai siekiama ne veltui, – sakė ir klausė jie patys savęs. Matyt, egzistuoja kažkokia priežastis, kažkoks didelis pavojus, apie kurį asketui turbūt duoda žinią jo slaptieji patarėjai ir lankytojai. Taip pasaulio galingieji pajausdavo naują baimę, suvokdavo naują jėgą, kažkokį nežinomą ir dar neįveiktą priešą – „galios valia“ priversdavo juos pagarbiai stovėti prieš šventąjį. Jie privalėjo paklausti jo.

52

Žydų „Senajame Testamente“, dieviškojo teisingumo knygoje, randame tokio didaus stiliaus žmones, daiktus ir kalbas, kad graikų ir indų raštija prieš juos nublanksta. Su baiminga pagarba stovime prieš milžiniškus reliktus to, kuo kadaise buvo žmogus, ir su liūdesiu galvojame apie senąją Aziją ir jos išsikišusį pusiasalį, Europą, kuri norėtų reikšti „žmonijos pažangą“ Azijos atžvilgiu. Žinoma, to, kas tėra silpnas ir romus naminis gyvulys ir turi tik tokio gyvulio poreikius (panašiai kaip mūsų dabartiniai inteligentai kartu su krikščionimis, išpažįstančiais „inteligentišką“ krikščionybę), šie griuvėsiai nei nustebins, nei nuliūdins – potraukis „Senajam Testamentui“ yra „didumo“ ir „menkumo“ bandymo akmuo, – galbūt todėl, kad „Naujasis Testamentas“, malonės knyga, visada bus artimesnė jo širdžiai (jame yra nemažai autentiško švelnaus ir troškaus vienuolyno broliukų ir menkų sielų tvaiko). Kad „Naujasis Testamentas“, visais atžvilgiais rokoko skonio apraiška,

buvo sujungtas su „Senuoju Testamentu“ į vieną knygą – Bibliją, „knygą pačią savaime“, – tai turbūt didžiausias akiplėšiškumas ir „dvasios nuodėmė“, slegianti literatūrinės Europos sąžinę.

53

Kam šiandien reikalingas ateizmas? Dievas kaip „Tėvas“ iš esmės yra nuneigtas, taip pat ir „Teisėjas“, „Atlygintojas“. Taip pat ir jo „laisva valia“ – jis negirdi, o jei girdėtų, tai nesugebėtų padėti. Blogiausia, kad jis, atrodo, nesugeba kalbėti aiškiai: ar jis neapsiblausė? – Štai kokios europietiško teizmo nuosmukio priežastys – tai išsiaiškinau dalyvaudamas įvairiuose pokalbiuose, klausdamas ir įsiklausydamas; man atrodo, kad nors religinis instinktas nepaprastai stiprėja, tačiau jis su dideliu nepasitikėjimu atmeta būtent teistinį savo patenkinimo būdą.

54

Ką gi tokiu atveju daro iš esmės visa naujoji filosofija? Nuo Descartes'o – ir tai veikiau priešinantį jam, o ne sekant jo pavyzdžiu – visi filosofai, dangstydamiesi subjekto ir predikato sąvokų kritika, rengia sąmokslą prieš senąją sielos sąvoką, tai reiškia – sąmokslą prieš fundamentalias krikščioniškojo mokslo prielaidas. Naujoji filosofija, kaip epistemologinis skepticizmas, yra slapta ar atvirai antikrikščioniška, nors, tiksliau pasakius, jokių būdu ne antireliginė. Kadaiše iš tikrųjų tikėta „siela“ taip, kaip buvo tikima gramatika ir gramatiniu subjektu: buvo sakoma, kad „Aš“ yra sąlyga, „mąstau“ – predikatas, tai, kas sąlygota; mąstymas yra veikla, kuriai reikia mąstyti subjektą kaip priežastį. Dabar nepaprastai atkakliai ir gudriai pradedama bandyti, ar nepavyktų išsipainioti iš šio tinklo – ar kartais nėra priešingai: „mąstau“ yra sąlyga, o „Aš“ – sąlygotas dalykas. Vadinasi, „Aš“ tėra sintezė, kurią vykdo pats mąstymas. Kantas iš esmės siekė pademonstruoti, kad, laikantis subjekto pozicijų, subjekto negalima įrodyti, – objekto taip pat: galbūt jam ne visada buvo svetima subjekto, taigi „sielos“, tariamo egzistavimo galimybė – mintis, kuri Vedantos filosofijos pavidalu jau kartą buvo pasirodžiusi ir tapo galinga jėga.

55

Egzistuoja didelės religinio žiaurumo kopėčios su daugeliu laiptelių, bet trys iš jų, matyt, yra svarbiausi. Kadaiše savo Dievui buvo aukojami mylimiausi žmonės – čia reikia paminėti pirmagimių aukas visose priešistorinėse religijose, taip pat imperatoriaus Tiberijaus auką Mitros urve Kaprio saloje – siaubingiausią iš visų Romos anachronizmų. Vėliau, moralinėje žmonijos epochoje, savo Dievui buvo aukojami stipriausi instinktai, kokius tik žmogus turėjo, sava „prigimtis“; ši šventiška nuotaika spindi žiauriame asketo, entuziastingo „išsigimėlio“ žvilgsnyje. Galiausiai: kas dar liko aukojimui? Ar nereikėjo pabaigai paaukoti visa, kas guodžia, yra šventa, gydo, visas viltis, visą tikėjimą paslėpta harmonija, būsima laime ir teisingumu? Ar nereikėjo paaukoti patį Dievą ir iš žiaurumo sau garbinti akmenį, kvailybę, sunkulį, likimą, nieką? Už nieką aukoti Dievą – ši paradoksali paskutinio žiaurumo misterija liko išsaugota dabar ateinančiai kartai: mes visi apie ją šį tą žinome.

56

Kas, kaip aš, apimtas kažkokio mįslingo troškimo ilgai stengėsi nuodugnai išmąstyti pesimizmą ir išlukštenti jį iš pusiau krikščioniško, pusiau vokiško

ribotumo ir naivumo kiauto, tokio būdingo jam – ypač pasireiškiančiam Schopenhauerio filosofijos pavidalu – šiame šimtmečiuje; kas azijietiška ir viršazijietiška akimi iš tikrųjų pažvelgė į mąstymo, prieštaraujančio pasauliui labiau nei visi kiti galimi mąstymo būdai, vidų ir gelmę – anapus gėrio ir blogio, – ir ne taip kaip Buddha ir Schopenhaueris, apžavėti ir pakerėti moralės, tam tikriausiai netgi prieš jo valią atsivėrė akys ir jis išvydo priešingą idealą: idealą išdidžiausio, gyvybingiausio ir pasaulį labiausiai mylinčio žmogaus, kuris su tuo, kas buvo ir yra, ne tik susitaikė ir išmoko tai pakęsti, bet kuris dar ir nori, kad taip, kaip buvo ir yra, kartotųsi visą amžinybę, kuris godžiai reikalauja *da capo* (it. iš pradžių (pakartoti)) ne tik sau, bet ir visai pjesei ir spektakliui, ir ne tik spektakliui, bet iš esmės ir tam, kam to spektaklio reikia, – ir kas padaro jį būtiną: kadangi jam nuolat reikia savęs – ir save ji daro būtiną – – Kaip? Argi tai nebūtų *circulus vitiosus deus* Lot. Dievo ydingasis ratas – logikos klaida: rėmimasis teiginiais, kuriuos pačius dar reikia įrodyti)?

57

Kartu su dvasinio žvilgsnio ir įžvalgos galia didėja toluma ir kartu erdvė apie žmogų: jo pasaulis gilėja, jis išvysta vis naujas žvaigždes, vis naujas mįsles ir vaizdus. Galbūt viskas, ką tirdamos dvasios akys ugdė savo įžvalgumą ir akylumą, buvo vien akstinas pratyboms, žaidimo dalykas, kažkas vaikams ir vaikiškoms galvoms. Galbūt švenčiausios sąvokos, dėl kurių buvo daugiausia kovojama ir kenčiama, „Dievo“ ir „nuodėmės“ sąvokos, pasirodys mums kada nors ne svarbesnės negu senam žmogui vaikiški žaislai ir vaikiški skausmai – ir galbūt tam „seniui“ vėl reikės kitų žaislų ir kitų skausmų – vis dar vaikui, amžinam vaikui!

58

Ar pavyko kam nors pastebėti, kad labai tikram religiniam gyvenimui (taip pat ir mėgstamiausiam mikroskopiniam savityros darbui, „malda“ vadinamai saldžiai užmarščiai, kurioje esant nuolat laukiama „Dievo atėjimo“) reikia išorinio neveiklumo ar pusiau neveiklumo; aš turiu galvoje neveiklumą, ramia sąžine paveldėtą iš tėvų ir iš protėvių, kylantį iš kraujo, neveiklumą, susijusį su aristokratinio įsitikinimu, kad darbas yra gėdingas – nuo jo prastėja ir siela, ir kūnas. Ir kad tas dabartinis, triukšmingas, branginantis laiką, kvailai besididžiuojantis savimi darbštumas labiau nei kas kita parengia ir ugdo „netikėjimą“. Tarp tų, kurie, pavyzdžiui, dabartinėje Vokietijoje gyvena anapus religijos, aš sutinku įvairiausios kilmės ir sukirpimo žmonių, bet daugiausia tokių, kurių darbštumas silpnino iš kartos į kartą religinius instinktus; jie apskritai nežino, kam reikalinga religija, ir su nebylia nuostaba tik registruoja savo egzistavimo pasaulyje faktą. Šie šaunūs žmonės yra labai užsiėmę arba savo reikalais, arba savo malonumais, jau neminint „Tėvynės“, laikraščių ir „šeimyninių pareigų“: atrodo, jog jiems nelieka laiko religijai, tuo labiau kad jiems neaišku, ar čia naujas verslas, ar nauji malonumai – juk neįtikėtina, sako jie sau, kad į bažnyčią būtų vaikštoma tik gadinti geros savo nuotaikos. Jie nėra religinių apeigų priešai; jei tam tikrais atvejais kas nors, pavyzdžiui, valstybė, reikalauja, kad jie dalyvautų tokiose apeigose, jie daro, ko iš jų reikalaujama, taip, kaip daug ką jie daro – su kantria ir kuklia rimtimi ir nejausdami pernelyg didelio smalsumo ir nemalonumo: jie gyvena per daug toli ir anapus viso šito, kad manytų, jog tokiuose dalykuose reikia ieškoti kokių nors už ir prieš. Tiems abejingiesiems šiandien priklauso dauguma viduriniųjų, sluoksnių vokiečių protestantų, ypač dideliuose, darbščiuose prekybos ir susisiekimo centruose, taip pat dauguma darbščių mokslininkų ir visas universitetų personalas (išskyrus teologus,

kurių egzistavimas šiose įstaigose kelia psichologams vis daugiau ir vis subtilesnių mįslių). Pamaldūs ar bent jau bažnyčią lankantys žmonės retai suvokia, kiek daug geros valios, galima sakyti, sąmoningos valios reikia šiandien, kad vokiečių mokslininkas rimtai imtų tyrinėti religijos problemą; visas jo amatas (ir, kaip minėjome, amatininko darbštumas, kuriam jį įpareigoja dabartinė sąmonė) skatina jo išdidoką, beveik geraširdišką linksmumą religijos atžvilgiu; prie to linksmumo retkarčiais prisideda lengva panieka dvasios „nevalyvumui“, kuri jį išvelgia visur ten, kur kas nors pasisako už Bažnyčią. Tik istorija (o ne asmeninis patyrimas) padeda mokslininkui surimtėti, pajusti tam tikrą pagarbą religijai ir pradėti jos kiek baimintis. Tačiau net jeigu jo jausmai ir perauga į dėkingumą, vis dėlto jis pats nėra per žingsnį nepriartėjęs prie to, kas dar egzistuoja kaip Bažnyčia arba dievobaimingumas: veikiau atvirkščiai. Praktinis abejingumas religijos dalykams, kurio terpėje jis gimė ir išaugo, pavirsta jame paprastu atsargumu ir valyvumu, ir jis vengia susiliesti su religingais žmonėmis ir religijos dalykais; galbūt kaip tik jo tolerancijos ir žmogiškumo gelmė verčia jį vengti delikataus nemalonumo, neatsiejamo nuo tolerancijos. Kiekviena epocha turi būdingą jai dievišką naivumo tipą, kurio išradimo jai gali pavydėti kitos epochos, ir kiek daug naivumo, pagarbos verto vaikiško ir be galo neprotingo naivumo slypi tame mokslininko įsitikinime savo viršumu, jo tolerantiškoje ramioje sąžinėje, nieko neįtariančiame tikrume, su kuriuo jis instinktyviai traktuoja religingą žmogų kaip ne tokį vertingą ir priklausantį žemesnei rūšiai, kurią jis peraugo, pralenkė, pranoko, – jis, mažutis, pretenzingas nykštukas ir prasčiokas, stropus, mitrus amatininkas, rankomis ir galva dirbantis „idėjų“, „modernių idėjų“ tarnyboje!

59

Kas atidžiai įsižiūrėjo į pasaulį, tas turbūt atspės, kokia išmintis slypi tiesoje, kad žmonės yra paviršutiniški. Savisaugos instinktas moko juos skubotumo, lengvumo ir netikrumo. Tarp filosofų ir menininkų šen bei ten susiduriame su aistringumu ir perdėtu „grynų formų“ garbinimu: te niekas neabejoja, jog tas, kam taip reikia paviršiaus kulto, kadaise skausmingai grybštelėjo po juo. Šiems nudegusiems vaikams, apsigimusiems menininkams, kuriems gyvenimas reiškia tik jo vaizdo klastojimą (tai tarsi ilgai trunkantis kerštas gyvenimui), galbūt dar egzistuoja ir rangų hierarchija; iš to, kaip sugadintas jų gyvenimas, būtų galima išvesti ir tai, kiek suklastotą, atskiestą, perkeltą anapus, sudievinatą gyvenimo vaizdą jie norėtų matyti. *Homines religiosi* būtų galima priskirti menininkams kaip jų aukščiausią rangą. Ta didelė įtari neišgydomo pesimizmo baimė tūkstantmečiais vertė dantimis kabintis į religinę būties interpretaciją – baimė to instinkto, kuris nujaučia, kad tiesą būtų galima pažinti per anksti, anksčiau, nei žmogus taps pakankamai stiprus, pakankamai kietas, pakankamai menininkas... Dievobaimingumas, „gyvenimas Dievuje“ šiuo požiūriu pasirodo esąs subtiliausias ir paskutinis tiesos baimės vaisius, menininko žavėjimasis nuosekliausia iš visų klastočių ir svaigimas nuo jos, noras apgėžti tiesą, įgyti netiesą bet kokia kaina. Galbūt todėl, kad lig šiol nebuvo geresnės priemonės žmogui pasigražinti, kaip dievobaimingumas, – dėl jo žmogus gali tapti tokiu menišku, tokiu paviršutinišku, žaižaruojančiu visomis spalvomis, geru, kad jo vaizdas daugiau nebesukelia skausmo.

60

Mylėti žmones dėl Dievo – iš visų žmogaus jausmų iki šiol tai buvo kilniausias ir neprieinamiausias jausmas. Tai, kad meilė žmogui be kokių nors šventų ketinimų yra veikiau kvailystė ir gyvuliškumas, kad šios meilės mastą, subtilumą turi lemti tik

kažkoks aukštesnis potraukis, kuris jai turi duoti druskos krislę ir ambros dulkelę, – kad ir kas būtų tas žmogus, kuris pirmas tai patyrė ir „išgyveno“, kad ir kaip pynėsi jo liežuvis jam bandant išreikšti švelnius jausmus, – šventas ir pagarbos vertas telieka mums jis visiems laikams, nes toks žmogus aukščiausiai pakilo ir gražiausiai pasiklydo!

61

Filosofas, kokį suvokiame mes, laisvi protai, t. y. žmogus, nešantis didžiausią atsakomybės našta, žmogus, kurio sąžinę slepia visa žmogaus evoliucija, – toks filosofas pasinaudos religijomis kaip ugdymo ir auklėjimo priemone taip pat, kaip ir esamomis politinėmis ir ekonominėmis sąlygomis. Atrenkanti geriausius, ugdanti, t. y. visada tiek griauianti, tiek kurianti bei formuojanti įtaka, kurią galima padaryti remiantis religijomis, yra įvairi, daugiopa ir priklauso nuo jų globai ir apsaugai atiduotų žmonių tipo. Stipriems, nepriklausomiems, gimusiems ir pasirengusiems įsakinėti, įkūnijantiems viešpataujančios rasės protą ir meną, religija tėra papildoma priemonė, padedanti įveikti kliūtis ir įsiviešpatauti: ji yra saitai, siejantys valdovą su valdiniais, ji perduoda į jo rankas jų sąžinę, nenorintį paklusti vidų, išduoda jų sielų paslaptis; jei kai kurios tokios garbingos kilmės natūros dėl savo didelio dvasingumo yra linkusios į uždaresnį ir pasyvų gyvenimą ir tenkinasi tik subtiliausia viešpataavimo atmaina (valdydamos pasirinktus mokinius arba ordino broliją), tai remiantis religija pasiekama ramybė, išvengiama šiurkštesnio valdymo rūpesčių ir sunkumų bei visokiam politikavimui būdingo purvo. Pavyzdžiui, tai suprato brahmanai: remdamiesi religine organizacija, jie įgijo valdžią skirti liaudžiai jos karalius, tuo tarpu patys laikėsi nuošaly, kaip žmonės, turintys vykdyti aukštesnius nei karaliaus uždavinius. Kartu religija ir daliai valdinių teikia galimybę pasirengti būsimam valdymui ir įsakinėjimui ir moko, kaip tai padaryti, – toms lėtai kylančioms klasėms ir luomams, kuriuose palankiomis vedybinio gyvenimo aplinkybėmis didėja valios galia ir džiaugsmas, susitvardymo valia, – religija skatina ir masina juos pasirinkti kelius, vedančius link aukštesnio dvasingumo, išmėginti didžiojo savęs įveikimo, tylėjimo ir vienatvės jausmus...

Asketizmas ir puritonizmas yra beveik būtinos auklėjimo ir taurinimo priemonės, jei iš plebėjų kilusi rasė nori tapti ponais ir siekia įsiviešpatauti. Galiausiai paprastiems žmonėms, daugumai, kuri egzistuoja tarnavimui ir bendram labui ir tik todėl turi teisę egzistuoti, religija teikia neįkainojamą pasitenkinimą savo padėtimi ir gyvenimo būdu, visapusę sielos ramybę, sutaurintą paklusnumo jausmą, bendrą visiems, panašiams į juos, džiaugsmą ir kančias; ji šiek tiek praskaidrina ir pagražina, ir iš dalies pateisina visą kasdienybę, visą niekingumą, visą pusiau gyvulišką jų sielų skurdą. Religija ir religinis gyvenimo sureikšminimas tokiems negandų kamuojamiems žmonėms meta saulės blyksnius ir leidžia jiems lengviau pakęsti save; ji veikia taip, kaip epikūriečių filosofija veikia aukštesnio rango kenčiančiuosius: gavina, lavina, tarsi panaudoja kančią, pagaliau ją netgi pašventina ir pateisina. Turbūt labiausiai vertas pagarbos krikščionybės ir budizmo bruožas yra meistriškas sugebėjimas netgi patį žemiausią ir niekingiausią žmogų išmokyti savo dievobaimingumu kilti aukštyn, iliuzinės daiktų tvarkos laiptais ir taip išlikti patenkintam tikrąja tvarka, dėl kurios jo gyvenimas yra gana rūstus, – bet būtent to rūstumo ir reikia!

Tačiau galiausiai, norint parodyti taip pat neigiamus tokių religijų aspektus ir atskleisti jų keliamą didžiulę grėsmę, reikia štai ką pasakyti: jei religijos nėra filosofo naudojama ugdymo ir auklėjimo priemonė, o valdo savarankiškai ir nepriklausomai, jeigu jos siekia pačios būti paskutiniais tikslais, o ne priemonėmis, naudojamomis greta kitų priemonių, tai už tai visada mokama milžiniška kaina. Tarp žmonių, kaip ir kiekvienoje gyvūnų rūšyje, yra per daug nevykėlių, sergančių, išsigimusių, sukriošusių, be paliovos vargstančių; nusisekę individai ir tarp žmonių visada yra išimties, o turint galvoje, kad žmogus – tai dar nesusiformavęs gyvūnų tipas, – net retos išimties. Dar blogiau: kuo aukštesniam tipui atstovauja žmogus, tuo mažiau tikėtina, kad jis nusiseks; atsitiktinumai, absurdo dėsnis, veikiantis žmonijos ūkyje, siaubingiausiai ir labiausiai naikinamai veikia aukštesniuosius žmones, kurių egzistavimui būtinos subtilios, komplikotos ir sunkiai apibrėžiamos sąlygos. Koks yra abiejų minėtų didžiųjų religijų požiūris į nevykusių individų perteklių? Jos siekia remti, palaikyti gyvybę visų, ką tik galima palaikyti, jos netgi iš esmės stoja į jų pusę kaip kenčiančiųjų religijos, jos teisiais laiko visus, kurie kenčia nuo gyvenimo kaip nuo kokios ligos, ir norėtų pasiekti, kad visoks kitoks gyvenimo suvokimas būtų laikomas klaidingu ir būtų neįmanomas. Kad ir kaip gerai vertintume tą tausojančią, palaikančią rūpestį, globusį greta visų kitų taip pat ir aukščiausią, iki šiol beveik visada labiausiai kenčiantį žmonių tipą, vis tiek, suvedus visas sąskaitas, ligšiolinės nepriklausomos religijos turi būti laikomos svarbiausiomis priežastimis, kurios „žmogaus“ tipą laikė žemutinėje pakopoje, – jos išlaikė pernelyg daug to, kas turėjo pražūti. Reikia būti dėkingam joms už neįkainojamus dalykus, ir kas gi turi tiek dėkingumo, kad nepasijaustų vargšas, matydamas visa tai, ką, pavyzdžiui, krikščionybės „dvasios žmonės“ iki šiol padarė Europos labui! Ir vis tiek, jei kenčiantiems jos teikdavo paguodą, prispaustiems ir nusivylusiems įkvėpdavo drąsos, nesavarankiškiems duodavo atramą ir paramą, o draskomus vidinių prieštaravimų ir sulaukėjusius išviliodavo iš visuomenės į vienuolynus ir sielos kalėjimus, ką dar jos turėjo padaryti, kad su ramia sąžine taip nuodugniai pasidaruotų siekiant išsaugoti visus sergančius ir kenčiančius, t. y. iš esmės pabloginti europietiškąją rasę? Pastatyti ant galvos visus vertinimus – štai ką jos turėjo padaryti! Taigi palaužti stipriausius, pakirsti didžiąsias viltis, įtarti laimę, randamą grožyje; viską, kas yra savavališka, vyriška, visa, kas siekia nukariauti, valdyti, visus instinktus, kurie būdingi aukščiausiam ir tobuliausiam „žmogaus“ tipui, transformuoti į netikrumą, sąžinės graužatį, savęs naikinimą; visą meilę žemiškiems dalykams ir viešpatavimui žemėje paversti neapykanta žemei ir tam, kas žemiška, – tokį uždavinį sau kėlė ir turėjo kelti Bažnyčia, kol, jos vertinimu, „atsisakymas nuo pasaulio“, „atsisakymas nuo jausmų“ ir „aukštesnysis žmogus“ nesusilydė į vieną jausmą. Tarus, kad būtų įmanoma ironiškomis ir nešališkomis kokio nors epikūrietiško dievo akimis apžvelgti keistai skausmingą ir tokią pat šiurkščią, kaip ir subtilią Europos krikščionybės komediją, manau, būtų galima stebėtis ir juoktis be galo: ar neatrodytų, kad Europoje aštuoniolika šimtmečių viešpatavo vienintelis noras – padaryti iš žmogaus sublimuotą apsigimėlį. Bet jeigu kas nors, turintis priešingų, ne epikūrietišku polinkių, prieitų su dievišku kūju rankose prie šio beveik savavališkai išsigimusio ir sunykusio žmogaus, – toks yra Europos krikščionis (pavyzdžiui, Pascalis), – ar nesušuktų jis su įtūžiu, užuojauta ir pasibaisėjimu: „O bukagalviai, jūs pretenzingi apgailėtini bukagalviai, ką jūs pridarėte! Ar tai buvo darbas jūsų rankoms! Kaip jūs sugadinote ir sudarkėte mano gražiausią akmenį! Kaip jūs drįsote!“ Aš norėjau pasakyti: iki šiol krikščionybė buvo lemtingiausia žmogiškosios puikybės forma. Žmonės, nepakankamai aukšti ir tvirti, kad galėtų formuoti žmogų kaip menininkai; žmonės, nepakankamai stiprūs ir

toliaregiai, kad su iškilia savitvarda leistų veikti pirminiam gamtos dėsniai, pagal kurį gimsta ir miršta tūkstančiai būtybių; žmonės, nepakankamai aristokratiški, kad išvelgtų labai skirtingus žmonių rangus ir juos skiriančią bedugnę, – tokie žmonės su savo „lygybe prieš Dievą“ iki šiol sprendė Europos likimą, kol pagaliau išugdė sumenkusią, beveik juokingą padermę, bandos gyvulį, geranorišką, liguistą vidutinybę – dabartinį europietį...

Ketvirtas skyrius

Aforizmai ir intermedijos

63

Tikras mokytojas vien dėl savo mokinių rimtai traktuoja visus daiktus – net ir patį save.

64

Pažinimas dėl pažinimo“ – tai paskutinės pinklės, kurias spendžia moralė, – per jas gali ir visiškai joje susipainioti.

65

Pažinimas nebūtų toks patrauklus, jeigu jo siekiant netektų patirti daug gėdos.

65a

Negarbingiausiai žmogus elgiasi su savo Dievu: jis negali padaryti nuodėmės!

66

Galbūt polinkyje leisti kitiems save žeminti, apvogti, apgaudinėti ir išnaudoti – reiškiasi Dievo tarp žmonių drovumas.

67

Meilė vienam yra barbariškumas, nes nukenčia kiti. Taip pat ir meilė Dievui.

68

„Aš tai padariau“, – sako mano atmintis. „Aš negalėjau to padaryti“, – sako mano nepalenkiamas išdidumas. Galų gale atmintis pasiduoda.

69

Blogai stebime gyvenimą, jei nematome rankos, kuri užmuša gailėdama.

70

Jei turi charakterį, tai turėsi ir tipišką išgyvenimą, kuris vis kartosis.

71

Išminčius – kaip astronomas. – Kol suvoki žvaigždes kaip kažką „virš savęs“, tu dar nežvelgi pažįstančiojo žvilgsniu.

72

Ne aukštesniųjų potyrių stiprumas, o jų trukmė sukuria aukštesnį žmogų.

73

Pasiekęs savo idealą, kartu jį ir pranoksti.

73a

Kai kurie povai slepia savo uodegą – ir vadina tai išdidumu.

74

Genialų žmogų sunku pakęsti, jei jis neturi dar bent dviejų savybių: dėkingumo ir taurumo.

75

Žmogaus kilmingumo laipsnis ir pobūdis pasiekia aukščiausias jo dvasios viršūnes.

76

Karingas žmogus taikos metu puola pats save.

77

Savo principais mes siekiame arba kovoti su savo įpročiais, arba juos pateisinti, arba garbinti, arba smerkti, arba slėpti, – gali būti, kad du vienodų principų žmonės siekia visiškai skirtingų dalykų.

78

Kas save niekina, tas vis tiek gerbia save kaip niekintoją.

79

Siela, suvokianti, jog yra mylima, bet pati nemylinti, atskleidžia savo nuosėdas: tai, kas joje žemiausia, iškyla į paviršių.

80

Išaiškėjęs dalykas nustoja mus dominti. – Ką turėjo galvoje tas dievas, kuris patarė: „Pažink save!“ Gal – „nustok domėtis savimi! Tapk objektyvus!“ – O Sokratas? – O „mokslo žmogus“? –

81

Klaiku mirti jūroje iš troškulio. Ar tik nenorite taip persūdyti savo tiesą, kad ji niekada negalėtų numalšinti troškulio?

82

„Užjausti visus“ – būtų kietaširdiškumas ir tironija tavo atžvilgiu, mano pone kaimyne! –

83

Instinktas. – Kai liepsnoja namas, užmirštami netgi pietūs. – Taip, bet vėliau jie suvalgomi čia pat, gaisravietėje.

84

Moteris išmoksta neapkęsti tiek, kiek ji praranda mokėjimą žavėti.

85

Tie patys vyro ir moters afektai skiriasi savo tempu: todėl vyras ir moteris nuolat neteisingai supranta vienas kitą.

86

Moterų asmeninės tuštybės gelmėse slypi dar ir beasmenė panieka – panieka „moteriai“.

87

Suvaržyta širdis, laisvas protas.– Tvirtai supančiojus ir įkalinus širdį, daug laisvės galima duoti protui, – tai aš jau kartą sakiau. Bet manimi niekas netiki, jei jau anksčiau to nežinojo...

88

Kai labai protingi žmonės sutrinka, jais pradedama nepasitikėti.

89

Baisūs išgyvenimai leidžia atspėti, ar tas, kas juos patyrė, pats nėra baisus.

90

Prislėgtiems, niūriems žmonėms palengvėja kaip tik nuo to, kas slegia kitus, – nuo neapykantos ir meilės, – ir kuriam laikui jie iškyla į savo paviršių.

91

Toks šaltas, toks ledinis, kad nuo jo svyla pirštai! Prisilietusi prie jo, suvirpa kiekviena ranka. Ir kaip tik todėl kai kurie laiko jį alsuojančiu karščiu.

92

Kam neteko dėl savo gero vardo bent kartą paaukoti save? –

93

Familiarume nėra jokios neapykantos žmonėms, bet užtat kiek daug paniekos jiems.

94

Vyro branda: atgauti rimtį, turėtą vaikystėje, žaidžiant.

95

Gėdytis savo amoralumo: tai pakopa laiptų, kurių viršuje gėdijamasi ir savo moralumo.

96

Su gyvenimu reikia skirtis taip, kaip Odisėjas skyrėsi su Nausikaja – veikiau laimindamas negu mylėdamas.

97

Kaip? Didis žmogus? Aš vis dar matau tik savo idealo aktorį.

98

Jei dresiruosime savo sąžinę, tai ir kažkada ji mus bučiuos.

99

Nusivylęs sako: „Aš klausiausi aido ir girdėjau tik pagyras.“ –

100

Mes vaizduojamės, kad kiti yra patiklesni už mus: taip pailsime nuo savo artimųjų. Šiandien pažįstantysis lengvai galėtų panorėti jaustis Dievu, pavirtusiu į gyvulį.

102

Atskleista abipusė meilė, tiesą sakant, turėtų išblaivinti mylintį jo mylimos būtybės atžvilgiu. „Kaip? ji tokia kukli, kad myli net tave? Arba tokia kvaila? Ar – ar –“

103

Laimės pavojus. – „Dabar viskas man gerai, nuo šiol man mielas bet koks likimas – kas trokšta būti mano likimu?“

104

Ne žmoniškumas, o artimo meilės bejėgiškumas trukdo šių laikų krikščionims mus – sudeginti.

105

Laisvaminčiui, „pažinimo šventuoliui“ – *pia fraus* dar labiau atgrasi (atgrasi jo

„šventuoliškumui“) negu *impia fraus* (lot. dora apgaulė... nuodėminga apgaulė). Iš čia – didelis Bažnyčios nesupratimas, būdingas „laisvaminčių“ tipui, – kaip jo nelaisvė.

106

Muzikos veikiamos aistros mėgaujasi savimi.

107

Kartą priimtas sprendimas užsikimšti ausis, kad negirdėtum net geriausių kontrargumentų, – stipraus charakterio požymis. Taigi – atsitiktinė kvailumo valia.

108

Nėra jokių moralinių fenomenų, yra tik fenomenų moralinis aiškinimas...

109

Nusikaltėlis dažnai nevertas savo veikos: jis ją menkina ir šmeižia.

110

Nusikaltėlio advokatai retai būna menininkais, sugebančiais panaudoti visą veikos siaubą kaltinamojo labui.

111

Mūsų tuštybę sunkiausia pažeisti kaip tik tada, kai užgautas mūsų išdidumas.

112

Kas jaučiasi sutvertas stebėti, o ne tikėti, tam visi tikintys atrodo pernelyg triukšmingi ir įkyrūs – jis nuo jų ginasi.

113

„Nori palenkti jį į savo pusę? Tai vaizduok prieš jį sutrikusį –“

114

Didžiuliai lūkesčiai, susiję su lytine meile, ir tų lūkesčių gėdijimasis iš anksto gadina moterims visas perspektyvas.

115

Ten, kur meilė arba neapykanta ne vaidina jokio vaidmens, moteris vaidina vidutiniškai.

116

Didžiosios mūsų gyvenimo epochos prasideda tada, kai mes ryžtamės mūsų blogi pavadinti geriausiu mūsų broožu.

117

Valia įveikti afektą galiausiai tėra kito ar daugelio kitų afektų valia.

118

Egzistuoja susižavėjimo nekaltybė: ją turi tas, kam dar nešovė į galvą mintis, kad galbūt ir juo kada nors kas nors žavėsis.

119

Pasibjaurėjimas purvu gali būti toks didelis, kad trukdys mums nusivalyti „pasiteisinti“.

120

Juslumas dažnai per daug skubina meilės augimą – jos šaknys lieka silpnos ir jas lengva išrauti.

121

Subtilus tai dalykas, kad Dievas, norėdamas tapti rašytoju, išmoko graikiškai – ir kad neišmoko geriau.

122

Džiaugtis dėl to, kad tave giria, kai kam tėra širdies mandagumas – visiška priešybė proto tuštybei.

123

Ir konkubinatas demoralizuotas – jį demoralizavo santuokinis gyvenimas.

124

Kai kas ir ant laužo džiūgauja, triumfuoja ne todėl, kad įveikė skausmą, o todėl, kad nejaučia jo ten, kur tikėjosi. Alegorija.

125

Jeigu mums tenka pakeisti nuomonę apie kokį nors žmogų, tai be gailėsčio suverčiame jam visus nemalonumus, kuriuos dėl to patyrėme.

126

Tauta yra aplinkinis gamtos kelias, kuriuo siekiama ateiti prie šešių septynių didžiųjų vyrų. – Taip, ir po to apeiti juos.

127

Mokslas pažeidžia visų tikrųjų moterų gėdos jausmą. Jos jaučiasi, tarsi tuo būtų norima pažvelgti joms po oda, – dar blogiau! po rūbais ir papuošalais.

128

Kuo abstraktesnė tiesa, kurios nori mokytis, tuo labiau turi suvilioti ją ir jausmus.

129

Velniukas mato Dievą plačiausioje perspektyvoje, todėl ir laikosi atokiausiai nuo jo – būtent velniukas, seniausias pažinimo draugas.

130

Kas yra žmogus, pradeda aiškėti, kai jį apleidžia talentas, – kai jis nustoja rodyti, ką gali. Talentas – irgi apdaras, apdaras – tai ir slėptuvė.

131

Abi lytys klysta viena kitos atžvilgiu – todėl jos gerbia ir myli iš esmės tik pačios save (arba, švelniau tariant, savo idealą). Antai vyras nori iš moters taikingumo, bet būtent moteris savo prigimtimi yra netaikinga, panašiai kaip katė, nors ir kaip puikiai ji būtų išmokusi atrodyti taikinga.

132

Dažniausiai žmonės baudžiami už savo dorybes.

133

Kas nežino, kaip rasti kelią į savo idealą, tas gyvena lengvabūdiškiau ir begėdiškiau negu žmogus, neturintis idealo.

134

Tik iš pojūčių kyla visas įtikimumas, visa sąžinės ramybė, visas tiesos akivaizdumas.

135

Fariziejiškumas nėra gero žmogaus išsigimimas: nemažas jo kiekis būtinas žmogaus gerovei.

136

Vienas ieško pribuvėjos savo mintims, kitas – žmogaus, kuriam galėtų padėti: taip prasideda geras pokalbis.

137

Bendraudant su mokslininkais ir menininkais, lengva apsigauti: puikus mokslininkas neretai yra vidutinybė, o vidutinis menininkas gan dažnai – puikus žmogus.

138

Ir budėdami mes elgiamės kaip sapnuodami: iš pradžių prasimanome žmogų, su kuriuo bendraujame, – ir tuoj apie tai pamirštame.

139

Keršydama ir mylėdama moteris esti barbariškesnė už vyrą.

140

Patarimas mįslės pavidalu. – “Jei saitai netrūksta, ar dantų tau trūksta?”

141

Pilvas – štai priežastis, dėl kurios žmogus taip lengvai nelaiko savęs Dievu.

142

Droviausi žodžiai, kuriuos teko girdėti: „*Dans le véritable amour c'est l'âme, qui enveloppe le corps*“ (pranc. kai iš tikrųjų mylima, siela valdo kūną).

143

Mūsų puikybė norėtų, kad tai, ką darome geriausiai, būtų laikoma mums sunkiausia. Kai kurių moralės atmainų genezės klausimu.

144

Jei moteris turi polinkį į mokslą, tai paprastai yra sutrikusi jos lytinė sistema. Jau nevaisingumas lemia tam tikrą skonio vyriškumą; vyras, jums leidus, yra „nevaisingas gyvulys“.

145

Palyginę vyrą ir moterį apskritai, galime pasakyti: moteris nesugebėtų taip genialiai puoštis, jei neturėtų antrojo vaidmens instinkto.

146

Kas kovoja su siaubūnais, tesusaugo, kad pats ne taptų siaubūnu. Ir kai ilgai žiūri į bedugnę, bedugnė irgi žvelgia į tave.

147

Iš senų florentietiškų novelių, be to, – iš gyvenimo: buona femmina e mala femmina vuol bastone. Sacchetti Nov. 86 (it. Gerai moteriai ir blogai moteriai reikia botago).

148

Suvilioti artimą gerai nuomonei apie save ir po to visa širdimi patikėti ta artimo nuomone – kas gali prilygti moteriai šiame mene? –

149

Tai, ką epocha laiko blogiu, paprastai yra nesavalaikis atgarsis to, kas kadaise buvo laikoma gėriu, – senesnio idealo atavizmas.

150

Apsukui herojų viskas tampa tragedija, apsukui pusdievį – satyra; o apsukui Dievą – na? galbūt „pasauliu“?

151

Turėti talentą nepakanka: reikia dar turėti ir jūsų leidimą, – ar ne, mano draugai?

152

„Kur pažinimo medis, ten visada rojus“: taip skelbia seniausios ir jauniausios gyvatės.

153

Visa, kas daroma iš meilės, visada vyksta anapus gėrio ir blogio.

154

Priekaištas, išsišokimas, žaismingas nepasitikėjimas, ironija – tai sveikatos požymiai: visa, kas besąlygiška, yra patologija.

155

Tragizmo suvokimas silpnėja ir stiprėja kartu su jausmais.

156

Individų beprotybė – retenybė, bet grupių, partijų, tautų, laikų beprotybė – taisyklė.

157

Mintis apie savižudybę – didelė paguoda: su ja sėkmingai išgyvenama ne viena niūri naktis.

158

Mūsų stipriausiam potraukiui, mūsų tironui, paklūsta ne tik mūsų protas, bet ir mūsų sąžinė.

159

Už gerą ir blogą reikia atsimokėti, bet kodėl būtent tam, kas mums padarė gera ar bloga?

160

Mes atšalame tam, ką pažinome, kai pasidalijame tuo su kitais.

161

Poetai begėdiškai elgiasi su savo išgyvenimais – jie juos išnaudoja.

162

„Mūsų artimas – tai ne mūsų kaimynas, o jo kaimynas“, – taip mano kiekviena tauta.

163

Meilė išryškina kilniasias ir slaptąsias mylinčiojo savybes, – tai, kas jame reta ar išskirtina, todėl ji lengvai klaidina, kai norima išsiaiškinti, kas jame yra taisyklė.

164

Jėzus pasakė žydams: „Įstatymas buvo vergams, – o jūs mylėkite Dievą, kaip myliu jį aš, jo sūnus. Kas mums, Dievo sūnams, moralė!“ –

165

Kiekvienai partijai. – Piemeniui visada reikalingas avinas vedlys, – priešingu atveju jam pačiam kartais gali tekti tapti avinu.

166

Žmonės lengvai meluoja lūpomis, bet jų grimasa išduoda tiesą.

167

Rūstiems žmonėms švelnumas yra kažkas gėdinga – ir kažkas brangu.

168

Krikščionybė davė Erotui išgerti nuodų – tiesa, jis nuo jų nemirė, bet išsigimė į nedorybę.

169

Daug apie save kalbėti – tai vienas iš galimų būdų pasislėpti.

170

Gyrimas įkyresnis negu peikimas.

171

Pažinimo žmogaus užuojauta kelia beveik tokį patį juoką kaip švelnios kiklojų rankos.

172

Iš artimo meilės kartais apkabini pirmą sutiktąjį (juk negali apkabinti visų), bet kaip tik to ir

nereikia atskleisti pirmam sutiktajam...

173

Žmogui nejaučiame neapykantos tol, kol jį menkai vertiname; neapkęsti pradedame tada, kai laikome jį lygiu ar aukštesniu už save.

174

Ir jūs, utilitaristai, mėgstate viską *utile* (lot. tai, kas naudinga) tik kaip savo polinkių vežimą, ir jums iš tikrųjų yra nepakenčiamas jo ratų bildesys?

175

Galų gale mes mylime savo geismą, o ne jo objektą.

176

Kitų tuštybė mums yra atgrasi tik tada, kai ji kertasi su mūsų tuštybe.

177

Turbūt dar niekas nebuvo pakankamai teisingas, kalbėdamas apie tai, kas yra teisingumas.

178

Mes netikime protingų žmonių kvailystėmis – koks žmogaus teisių pažeidimas!

179

Mūsų poelgių padariniai griebia mus už plaukų visiškai neatsižvelgdami į tai, kad mes per tą laiką „pasitaisėme“.

180

Pasitaiko nekaltas melas – tikrojo tikėjimo kokiu nors dalyku požymis.

181

Nežmoniška laiminti ten, kur kažkas keikiamas.

182

Viršesnio žmogaus familiarumas erzina, nes negali atsilyginti tuo pačiu.

183

Mane sukrėtė ne tai, kad tu mane apmelavai, o tai, kad aš tavimi daugiau netikiu.

184

Gėrio siautėjimas iš pirmo žvilgsnio atrodo kaip blogis.

185

„Jis man nepatinka.“ – „Kodėl?“ – „Aš iki jo nepriaugau.“ – Ar bent vienas žmogus kada nors taip atsakė?